

УДК 930.2(477):929І.КРИП'ЯКЕВИЧ“19”

Інна МОРОЗ

АРХЕОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І. П. КРИП'ЯКЕВИЧА

Академік Іван Петрович Крип'якевич (1886–1967) відомий, насамперед, як історик України зі світовим іменем. Аналіз наукової діяльності І. Крип'якевича свідчить про те, що значну її частину становила археографічна робота, а саме: пошук, опрацювання і видання історичних джерел, результатом яких було суттєве розширення джерельної бази з історії України XVI–першої половини XIX ст., вдосконалення вітчизняної едичійної техніки. Археографічний аспект його багатогранної наукової творчості висвітлювався у статтях Я. Ісаєвича, В. Грабовецького, М. Ковальського, О. Купчинського, дисертаційному дослідженні та монографії І. Заболотної та ін.¹

Початок едичійної діяльності І. Крип'якевича, як і пошукової, пов'язаний з його участю ще зі студентських років у роботі Наукового товариства імені Т. Шевченка (далі – НТШ), а також з постаттю М. Грушевського, який спрямовував молодого дослідника на пошук, опрацювання та видання історичних джерел. Сам професор наголошував, що його семінар підготував “не менше десятка молодих людей, відповідно вправлених в історичну й археографічну методику”².

Археографічні праці вченого включали як публікацію поодиноких історичних документів, їх тематичних добірок, так і видання фундаментальних збірників матеріалів. Класифікуючи актуалізовані І. Крип'якевичем документи за проблематикою, слід назвати публікації з історії козаччини, греко-католицької церкви і

¹ *Ісаєвич Я.* Архівознавство і джерелознавство в працях І. П. Крип'якевича // *Архіви України.* – 1966. – № 3. – С. 20–26; *Грабовецький В.* Наукові праці І. П. Крип'якевича з архівознавства і допоміжних історичних дисциплін // *Науково-інформаційний бюлетень АУ УРСР* (далі – *НІБАУ.* – 1961. – № 6. – С. 79–83; *Ковальський Н.* *Источники по истории Украины XVI – первой половины XVII в. во львовских археографических изданиях XIX – начала XX в.* // *Анализ публикаций источников по отечественной истории: Сб. научных трудов.* – Днепропетровск, 1978. – С. 20–48; *Купчинський О.* *Іван Крип'якевич – дослідник спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві* (далі – *Іван Крип'якевич у родинній традиції...*) / Відп. ред. Я. Ісаєвич, упор. Ф. Стеблій. – Львів, 2001 (Україна: культурна спадщина, нац. свідомість, державність. Зб. друк. праць, 8 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – С. 945–948; *Заболотна І. М.* *Археографічна діяльність та джерелознавчі студії І. П. Крип'якевича: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06.* – К., 2005. – 298 с.; *Її ж.* *Археографічна діяльність та джерелознавчі студії І. П. Крип'якевича.* – К.: Логос, 2009. – 486 с.; *Заболотна І.* *Участь учнів львівської школи Грушевського в археографічних експедиціях початку XX ст.* // *День науки історичного факультету – 2013: Програма і матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Історичний факультет.* – К.: ПП “КП”УкрСІЧ”, 2013. – С. 20–22.

² *Записка, предложена археографічній комісії проф. Грушевським в справі видання корпусу матеріалів до історії козаччини // Хроніка НТШ* (далі – *ХНТШ*). – 1905. – Ч. 24. – С. 20.

західноукраїнських земель. Вчений досліджував і видавав історичні документи та пам'ятки, що зберігалися у приватних колекціях, вітчизняних та закордонних архівах, рукописних відділах бібліотек.

Варто окремо зупинитись на перших археографічних публікаціях І. Крип'якевича, зокрема – статті “*Варіант байки Хмельницького*” (1905)³, особливість якої полягає в тому, що в ній наводиться джерело, опубліковане не з рукописів, а з друкованих видань. Невелика за обсягом, але цінна своїми висновками замітка містила археографічну публікацію уривку з печерського стародруку 1712 р. Молодому досліднику вдалося відкрити невідомий варіант байки про селянина і змія, використаний Б. Хмельницьким у переговорах з поляками. І. Крип'якевич встановив, що притча походила з “Іфіки ієрополітики 1712 р.”, а не з Могилянської “Антології”, як вважав І. Франко. Уривок, опублікований старослов'янською мовою, був максимально наближений до тексту стародруку (збережені давні кириличні літери, надрядкові літери та скорочення). Проте для покращення розуміння змісту тексту було осячаснено пунктуацію.

Як виходець із греко-католицької священницької родини, І. Крип'якевич приділяв увагу дослідженню окремих фрагментів з історії греко-католицької церкви. Ще навчаючись на першому курсі Львівського університету, він опублікував три документи про оштрафування священника с. Ходиванець на Холмщині Юліана Курмановича “за невластиві вислови”, вжиті ним як в промові на похоронах в с. Посадові, так і в розмові з причетниками, зокрема в питанні про вимову літери “ґ”⁴. За це із нього, як із священника, що був “очевидно, з п'ятном сепаратиста на чолі”⁵, згідно з рішенням Холмської єпархіальної консисторії благочинним Томашівського благочиння С. Уляницьким було стягнуто штраф у сумі 10 руб⁶. Листи потрапили до І. Крип'якевича зі збірки церковних актів його родича о. Юліана Мальчинського. У вступі вчений подав короткі відомості про походження листів, дати їх написання, навів коротку історичну довідку щодо їхньої головної дійової особи – о. Курмановича. Наведені листи написані російською канцелярською мовою другої половини XIX ст. Вони пронумеровані, мають заголовки, в яких названі відправник, вихідний номер документа, дата та адреса. Зазначена наявність печатки в останньому листі. Археографічної легенди як такої немає, а дані, які зазвичай у ній подаються, наведені у передмові.

З приватної колекції о. Юліана Мальчинського походила також *автобіографія холмського священника Миколи Лаврисевича*, уривки з якої були опубліковані І. Крип'якевичем у 1906 р.⁷ М. Лаврисевич був парохом у с. Пересоловиці Грубешівського деканату, славився як проповідник, займався літературною діяльністю. І. Крип'якевич у передмові навів назву документа польською мовою та здійснив зовнішній опис рукопису, вказавши формат аркушів, зазначивши кількість сторінок та недостачу деяких із них всередині документа. З наявних пропусків та перекручень

³ Крип'якевич І. Варіант байки Хмельницького // ЗНТШ. – 1905. – Т. 68, кн. 8. – С. 1–2.

⁴ Крип'якевич І. “Литературный споръ” в Холмщині 1872 // ЗНТШ. – 1905. – Т. 66, кн. 4. – С. 5–6.

⁵ РА Крип'якевича. – П. 165. – Крип'якевич І. “Литературный споръ” в Холмщині 1872. – Рукопис чорнового варіанту.

⁶ Крип'якевич І. “Литературный споръ” в Холмщині 1872 // ЗНТШ. – 1905. – Т. 66, кн. 4. – С. 5.

⁷ Його ж. Автобіографія холмського священника з першої половини XIX віка // ЗНТШ. – 1906. – Т. 73, кн. 3. – С. 143–157.

дослідник зробив висновок, що має справу з копією. У передмові І. Крип'якевич подав розширену біографічну довідку про автора. Вчений відзначав, що автобіографія не має великої цінності, тому що автор не писав її одночасно з подіями, які оглядав, а подав лише “ретроспективний образ свого життя”⁸. Крім того, М. Лаврисевич писав свою автобіографію уже у 80-річному віці, а відтак багато чого міг забути, або представити в іншому світлі. На думку вченого, старістю зумовлені і “неясність” стилю та багатослівність. І. Крип'якевич відзначав, що автор майже не торкався політичних подій, не простежується навіть його національна приналежність, а “руський патріотизм” проявлявся лише у ставленні до обряду. Проте вчений вважав, що автобіографію можна розглядати як джерело для вивчення побуту Холмщини першої половини XIX ст. І. Крип'якевич опублікував мовою оригіналу (польською) без перекладу найцікавіші фрагменти автобіографії М. Лаврисевича під українськими заголовками: “Дитинні літа й школи (1771–1793 р.)”, “Подруже (1795 р.)” і ін. Пропуски позначались “...”, відповідні пояснення щодо них вміщувались в підрядкових примітках. Тут же І. Крип'якевич вказував на наявні в тексті помилки. В кінці кожного розділу зазначена відповідність даної частини друкованого тексту сторінкам рукопису. До розділу 6 “Заміна церковних десятин на гроші” в підрядковій примітці вчений принагідно подав додаткові виписки з актів про церковну десятину в Холмщині, взяті теж зі збірки Мальчинського.

У 1906 р. в ЗНТШ з'явилася замітка І. Крип'якевича археографічного характеру, що стосувалася пастирського листа перемиського єпископа Антона Ангеловича від 29 червня 1799 р.⁹, про який не було згадано в “Галицько-руській бібліографії за роки 1772–1800” І. Левицького (1903). У публікації початкова частина заголовку листа виділена великими літерами. Вказано місце та дата створення документа. Водночас І. Крип'якевич відзначив відсутність вказівки на місце і час друку листа, подаючи в квадратних дужках ймовірну дату. Дослідником наведені витяги з тексту листа (польською мовою), що розкривають його основний зміст. В кінці публікації І. Крип'якевич зазначив, що лист зберігається у нього.

До числа праць джерелознавчого характеру, що передбачали фрагментарну публікацію джерел і тим самим сприяли введенню їх до наукового обігу, належить дослідження І. Крип'якевича, присвячене розвитку львівської торгівлі першої половини XVII ст.¹⁰, яке він підготував на основі матеріалів львівського міського архіву ще у студентські роки. Особливий інтерес дослідника викликала книга записів “з купна і продажі сукна” крамницею львівських купців Мельхера Шольца і Павла Боїма (Бойма) (1600–1604), яка, на думку автора, містить цінний матеріал щодо торгівлі Львова сукном¹¹. Дослідник систематизував окремі дані про львівську торгівлю в 4-х зведених таблицях. За “склеповою” книгою купця Матвія Гайдера (“Шульдбух”) (1617–1634, 1646), який теж спеціалізувався на торгівлі сукном. І. Крип'якевич подав записи про окремі контракти, впорядкувавши їх за походженням купців, що полегшило б використання пам'ятки іншими

⁸ Крип'якевич І. Автобіографія холмського священика з першої половини XIX віка // ЗНТШ. – 1906. – Т. 73, кн. 3. – С. 144.

⁹ Крип'якевич І. Пастирський лист Ангеловича з 1799 р. // ЗНТШ. – 1906. – Т. 72, кн. 4. – С. 146–147.

¹⁰ Крип'якевич І. Матеріали до історії торгівлі Львова // ЗНТШ. – 1905. – Т. 65, кн. 3. – С. 1–46.

¹¹ Там само. – С. 2.

дослідниками. Актуалізація вказаних фінансових джерел дозволяла встановити розміри, інтенсивність і напрямки торгівлі, в т. ч. і транзитної, динаміку цін і попиту на сукно, контингент покупців, форми розрахунку. До того ж слід зауважити, що І. Крип'якевич дав досить детальний археографічний опис пам'яток. Матеріали купецьких облікових книг були унікальними, тому стаття молодого тоді ще дослідника привернула увагу широких наукових кіл.

Науковий портрет І. Крип'якевича-археографа суттєво доповнює документальне видання “Львівська Русь в першій половині XVI ст.: Дослідження і матеріали”¹². Ще навчаючись на першому курсі Львівського університету і працюючи в міському архіві над збіркою актових матеріалів расцького суду (консульських актів) з метою дослідження історії українців-русинів, що проживали у Львові в XV – середині XVI ст., І. Крип'якевич став виконавцем запланованого М. Грушевським у 1894 р. видання актів з історії Львова XV–XVI ст. Досконале знання латинської та німецької мов дозволило молодому дослідникові вільно користуватися джерельним матеріалом, а природна сумлінність і скрупульозність – детально опрацювати його. На основі зібраних матеріалів І. Крип'якевич написав статтю “Русини – властители у Львові в першій половині XVI ст.”¹³ та велике монографічне дослідження “Львівська Русь в першій половині XVI віку”¹⁴. Разом з монографією І. Крип'якевич підготував до друку у 1907 р. і документальний збірник “Матеріали до історії Львівської Русі (1460–1550 рр.)”. В той час, як монографія була опублікована та вийшла окремих відбитком, видання джерельних матеріалів було відкладено (вирішували час вони зберігалися в Родинному архіві Крип'якевичів).

Ще при виданні “Львівської Русі в першій половині XVI віку” І. Крип'якевич зазначав, що планується публікація матеріалів, навіть подав нумерацію підготовлених до друку документів, сподіваючись, що вони будуть оприлюднені. Збірку матеріалів понад (970 актів) становили записи про купівлю-продаж, угоди про поділ майна, боргові зобов'язання, заповіти тощо. Документи наводились переважно латинською мовою. Враховуючи специфіку актового матеріалу – його масовість, повторення багатьох штамів XV–XVI ст., вчений подав більшість документів у вигляді “ексцептів” без включення заголовків, вступу, канцелярських зворотів та ін. Документи розміщені в хронологічній послідовності. Згідно з археографічними принципами НТШ І. Крип'якевичем збережена орфографія документів із внесенням лише змін щодо пунктуації, написання малої та великої літер. Проведена вченим робота мала велике значення. Ним були зібрані і підготовлені до видання джерельні матеріали з малодослідженого періоду історії Львова – XV–першої половини XVI ст. Всі документи, за незначним винятком, готувались до публікації вперше. Зібраний вченим джерельний матеріал підтверджував, що, незважаючи на свою нечисленність у XV–XVI ст. у Львові, українське населення міста зберегло свою культуру і національну свідомість, було творцем матеріальних і духовних передумов

¹² *Його ж.* Львівська Русь в першій половині XVI ст.: Дослідження і матеріали / Упорядник М. Капраль. – Л.: Інститут української археографії НАН України. – 1994. – 390 с. (Львівські історичні праці. Джерела. Вип. 2).

¹³ *Крип'якевич І.* Русини – властители у Львові в першій половині XVI ст. // Науковий збірник, присвячений М. Грушевському. – Л., 1906. – С. 219–236.

¹⁴ *Його ж.* Львівська Русь в першій половині XVI віку // ЗНТШ. – 1907. – Т. 77, кн. 3. – С. 77–106; Т. 78, кн. 4. – С. 26–50; Т. 79, кн. 5. – С. 5–51.

національного відродження. Збірка матеріалів, підготовлених І. Крип'якевичем до видання, впорядкування якої завершили львівські історики, вийшла під редакцією М. Капралія в 1994 р. і стала значним внеском до джерельної бази української історії.

Враховуючи заслуги І. Крип'якевича у справі публікації історичних джерел та його хист до роботи з архівними матеріалами, Археографічна комісія НТШ (далі – АК НТШ)¹⁵ 25 лютого 1906 р. обрала його своїм членом¹⁶. У цьому ж році він за дорученням цієї комісії отримав наукове відрядження до Кракова.

АК НТШ ще в 1905 р. ухвалила відправити в “археографічну екскурзію” для збирання архівних матеріалів з історії козаччини з останньої чверті XVI до середини XVIII ст. в рамках підготовки видання корпусу архівних джерел, ініційованого М. С. Грушевським¹⁷, молодих науковців, а саме: І. Джиджору до Харкова і Москви, В. Герасимчука, І. Кривецького та І. Крип'якевича до Кракова¹⁸. М. Грушевський, як керівник, визначив періоди, над якими мали працювати його учні. І. Крип'якевич повинен був опрацювати джерела від початкового періоду козаччини до 1648 р.¹⁹ Комісія фінансувала наукову роботу в закордонних архівах з коштів, що виділялися Міністерством освіти²⁰.

І. Крип'якевич працював у рукописних відділах бібліотек Чарторийських та при Ягеллонському університеті, що знайшло своє висвітлення у листуванні з М. Грушевським. Звітуючись про виконану роботу за перший тиждень перебування у Кракові, І. Крип'якевич 18 січня 1906 р. писав: “До тепер я зміг переглянути лиш два кодекси, але й рівночасно скопіював до 80 сторін мого письма (~до 30 сторін друку); се матеріали до 1622 і 1627 рр.”²¹ Дослідником також було знайдено декілька оригінальних листів М. Дорошенка. Слід зауважити, що спочатку І. Крип'якевич сам копіював документи²², але потім, зважаючи на великий обсяг роботи, почав користуватись послугами переписувачів за відповідну плату²³, а деякі рукописи переслав до Львова²⁴. Про обсяги його наукової роботи за кордоном дає уявлення “Рахунок із видатків на археографічну екскурсію січень-червень 1906 р.”²⁵.

Крім наукової роботи, І. Крип'якевич знаходив час і для знайомства з культурним життям старовинного міста: “Пізнав я докладно Краків, особливо архітектуру,

¹⁵ АК НТШ – створена у 1896 р. за ініціативи М. Грушевського. Під його керівництвом започаткувала серійні видання “Жерела до історії України-Руси” (11 т.), “Пам'ятки українсько-руської мови та літератури” (8 т.).

¹⁶ Засідання Археографічної комісії // ХНТШ. – 1906. – Ч. 26. – С. 15; Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 63-зв.

¹⁷ Засідання Археографічної комісії // ХНТШ. – 1904. – Ч. 20. – С. 9; Записка, предложена Археографічній комісії проф. Грушевським в справі видання корпусу матеріалів до історії козаччини // ХНТШ. – 1905. – Ч. 24. – С. 19–27.

¹⁸ Засідання Археографічної комісії // ХНТШ. – 1906. – Ч. 26. – С. 15.

¹⁹ Капраль М. Археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові // УАЩ. – 1999. – Т. 6/7. – Вип. 3/4. – С. 61.

²⁰ Діяльність секцій і наукових комісій // ХНТШ. – 1906. – Ч. 25 – С. 10.

²¹ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 573. – Арк. 437 зв.

²² Там само. – Арк. 438.

²³ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 573. – Арк. 425, 433.

²⁴ Там само. – Арк. 433.

²⁵ Там само. – Арк. 433–434.

дещо зарисував собі у блокноті. Часто ходив до театру... Раз був на українському концерті хору, що приїхав зі Львова. Оглядав музеї і малярські виставки. Жив дуже скромно, на обіді ходив до найдешевших їдалень, ... а гроші щадив на інтелектуальні приємності і книжки, яких купував багато”²⁶.

І. Крип’якевич-студент першим з усіх членів АК НТШ, що брали участь в археографічних експедиціях, підготував до видання збірку актів під назвою “*Матеріали до історії української козаччини*”. Т. І. Документи по рік 1631”, що вийшла як VIII том “*Жерел до історії України-Руси*”²⁷ та стала результатом роботи молодого науковця в рукописних відділах краківських бібліотек Чарторійських та Академії наук, а також львівської бібліотеки Оссолінських. Проект видання корпусу джерел з історії козаччини був ініційований М. Грушевським в ході написання ним “*Історії України-Руси*”. Більшість документів дійшли в копіях XVII, частково XVIII та XIX ст., які раніше не друкувалися. Хронологічні рамки томо охоплювали приблизно 100 років – з 1531 по 1632 рр.

Збірник вирізнявся високим рівнем едичійної техніки, незважаючи на те, що був виданий до впровадження в практику загальних археографічних правил. Слід зауважити, що археографічна комісія НТШ на той час ще не розробила універсальної методики едичійної археографії. Так, у передмові до першого тому “*Жерел до історії України-Руси*”, які видавала АК НТШ, було лише зазначено, що “при виданню заховано такі принципи: друкувати буква в букву, нічого не змінюючи, навіть блудів – без занотовання; заховано правопис оригіналу...”²⁸, а також вводились великі літери і пунктуація відповідно до правил нового правопису²⁹. Сам М. Грушевський вважав, що кожний вид джерел, конкретна пам’ятка, вимагають спеціального підходу при публікації, а рівень археографічного видання залежить від професіоналізму видавця³⁰. Саме тому, в передмові до збірника “*Матеріали до історії української козаччини*”. Т. І. Документи по рік 1631” І. Крип’якевичем було чітко оговорено археографічні принципи, якими він послуговувався. Відповідно до принципів, яких дотримувалося НТШ, правопис опублікованих документів залишався наближеним до правопису оригіналу. Так було збережено “е” замість сучасного “ae”; “an”, “ā”, “am”, “om”, “on” замість “ā”; “cz” замість “c”; “t” замість “c” (і навпаки); “c”, “cz” замість “ć”, “en” замість “ę”; “ch” замість “h” (і навпаки); “y” замість “i”; “l” замість “l̄”; “o” замість “ó”; “ss”, “sz” замість “s”; “s”, “sz” замість “ś”; “v” замість “u” (і навпаки); “s” замість “z”; “z” замість “z̄”, “ż”³¹. У деяких випадках були внесені зміни. Так “y” (звичайно з двома крапками) було транскрибоване на “ii”, за винятком тих місць, де замінювало сучасне “i”, “y”; були розв’язані складні скорочення; наближені до сучасних норм пунктуація та

²⁶ Крип’якевич І. Спогади (Автобіографія) // Іван Крип’якевич у родинній традиції... – С. 99.

²⁷ Матеріали до історії української козаччини. Т. 1: Документи по рік 1631 / Зібрав і видав Іван Крип’якевич // Жерела до історії України-Руси. – Львів: Видає Археографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка, 1908. – Т. 8. – 407 с.

²⁸ Передмова // Жерела до історії України-Руси. – Т. 1. – Львів, 1895. – С. 1.

²⁹ Там само. – С. VII.

³⁰ Кіржаєв С. М. Археографічна комісія ВУАН (1918–1934): внесок у розвиток археографії в Україні: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 – К., 1994. – С. 91.

³¹ Крип’якевич І. Вступне слово до т. I “Матеріалів” // Матеріали до історії української козаччини... – С. IX.

вживання великих та малих літер. Структура VIII тому, підготовленого молодим І. Крип'якевичем, відповідала загальноприйнятій структурі “Жерел до історії України-Руси”: передмова, стаття-дослідження на основі опублікованих джерел, тексти джерел і покажчики. Документальний збірник відкривався “Попереднім словом до “Матеріалів до історії української козаччини” М. Грушевського. Далі вміщувалося вступне слово упорядника.

У вступному слові І. Крип'якевич згрупував публікований документальний масив (233 джерела) за походженням, змістом та формою, вказуючи номери та загальну кількість документів кожного виду: листи й інструкції козацьких гетьманів (10), листи до козаків від короля та сеймових послів (8), акти комісій щодо козацьких справ (3), королівські листи, пропозиції, інструкції для сеймів, сеймиків, урядників, турецького уряду (46), інструкції сеймиків (30), сеймові діаріуші, промови на сеймах (9), меморіали, проекти і т. п. (11), військові рахунки і реєстри (6), листи різних осіб (40), листи іноземних держав (59), інструкції, звіти, повідомлення різного змісту (11). У вступі містяться авторські замітки щодо змісту джерел та їх значення у висвітленні початкової історії козаччини. Насамперед виокремлено серію листів-скарг турецького уряду на “своєволью прикордонної людності”. Укладач відзначав, що значну частину публікованих документів становлять матеріали про походи козаків на турецькі володіння, зокрема ухвали сеймів Речі Посполитої і соймиків, листи польського короля та гетьманів, турецького султана. Збірник містив також проекти польських урядових комісій про приборкання козаків, що вийшли з-під контролю, скарги на козаків з боку польської та литовської шляхти. Серед важливих документів упорядник відзначив відомості про походи козаків до Синопу (1674 р.) та Хотинську війну (1621 р.), матеріали про діяльність гетьмана М. Дорошенка тощо.

На думку автора, найбільший інтерес становив лист Стефана Баторія від 9 квітня 1582 р. (док. 34), який мав відношення до початків козацької організації. Цій проблемі присвячувалась спеціальна студія І. Крип'якевича “Козаччина: Баторієві вольності”, що була вміщена у збірнику після вступного слова автора³². Віднайдений І. Крип'якевичем лист короля Стефана Баторія від 1582 р. дозволив переглянути легенду, що пов'язувала створення козацької організації з іменем С. Баторія. Лист проливає світло на зміни в правно-адміністративному становищі козацтва в зв'язку з вольностями, дарованими козакам. Розвідка висвітлює шлях козацтва до завоювання широких прав (до речі, темою докторської дисертації І. Крип'якевича, захищеної у листопаді 1911 р., на основі якої він одержав ступінь доктора філософії з групи історичних наук, була “Козаччина і Баторієві вольності”).

Документи у збірнику розміщувались в хронологічному порядку та опубліковані мовою оригіналу, що було характерною рисою джерельних публікацій НТШ. Кожному з документів упорядник присвоював заголовок, в якому вказувалися час, місце створення та подавався стислий зміст документа. При відсутності даних про дату і місце написання джерела дослідник зазначав у заголовку: “без місця”, “без дати”. Недатовані документи І. Крип'якевич датував шляхом аналізу змісту тексту та співставлення викладених у ньому фактів з аналогічними фактами в інших джерелах. Встановлені ним дати виставлялись у заголовку в круглих дужках після позначки “без дати”. Дати, наведені згідно з східним літочисленням, археограф

³² На її основі І. Крип'якевич у 1911 р. захистив докторську дисертацію.

подавав за новим стилем у підрядкових примітках. В легендах до документів, що вміщувалися після них, вказувались пошукові дані джерел, наводились архівні заголовки документів та дати, проставлені в архівах. Варто зауважити, що заголовки, складені І. Крип'якевичем, не були автоматичним повторенням архівних. Часто молодий дослідник не погоджувався з архівним датуванням документа. В такому випадку, залишаючи без змін невірну, на його думку, дату в легенді з поміткою “!”, встановлену ним самим дату він проставляв у заголовку. Інколи у легендах дослідник коментував виправлення дати (наприклад, “Дата 1639 р., очевидно, хибна: події, згадані в листі, належать до 1540–1541 р.”)³³. Помилки виправлялися в тексті, а первісний варіант подавався в підрядкових текстуальних примітках. Тут же робилися зауваження щодо нечітко написаних, виправлених, закреслених слів, різничитань в різних списках, а також пропусків, які в основному тексті позначались “...”. Видання було забезпечено іменним покажчиком, а також покажчиками географічних та етнографічних назв. В кінці тому укладач навів вихідні дані деяких раніше опублікованих актів.

Значення збірника важко переоцінити в науковому житті. Документи, опубліковані у VIII томі “Жерел до історії України-Руси”, дозволили значно розширити документальну основу досліджень з історії козаччини. Вони висвітлюють початковий період історії запорізького козацтва, його боротьбу проти турецько-татарської експансії 30-х рр. XVI – 20-х рр. XVIII ст. та козацько-селянські повстання кін. XVI – поч. XVII ст. Варто зазначити, що збірник документів, виданий молодим істориком, привернув увагу наукової громадськості. Рецензії з'явилися не лише у львівських виданнях, але й за межами Галичини³⁴. Особливий інтерес викликало дослідження І. Крип'якевича “Козаччина і Баторієві вольності”, яке дозволило переглянути питання початкової історії Запорозького війська. Як зазначали сучасники, VIII том “Жерел до історії України-Руси” разом із розвідкою можна вважати епохальним явищем в нашій історичній літературі³⁵.

Для успішного продовження досліджень з історії козаччини необхідно було ознайомитись з архівними документами Варшави і Москви. У Варшаві, куди І. Крип'якевич виїхав у 1910 р., він за дорученням АК збирав матеріали про початковий період козаччини та Хмельниччину³⁶. Ним було виявлено цікаві акти у рукописних відділах бібліотеки університету та магнатських збірок – Пшездєцьких, Красінських, Замойських. “Переглянув я чотири бібліотеки: Красінських, Замойських, Пшездєцьких й університетську та винотував усі українця, – матеріялу є багато і досить різнородний. Спеціально перестудював я 1640 рр. і Хмельничину і зібрав усе, що знайшло ся нового, – поза мою збіркою лишать ся у Варшаві хіба тільки

³³ Акти // Матеріали до історії української козаччини. Т. 1. – С. 12.

³⁴ З історичних легенд // Діло. – Л., 1909. – 3 березня; *Томашівський С.* Матеріали до історії української козаччини // ЛНВ. – Л., 1909. – Т. XLV. – С. 691–692; *Доманицький В.* Жерела до історії України-Руси // Рада. – К., 1909. – 7 квітня; *Slavík J.* *Český časopis historický.* – Praha, 1910. – Sešit 3. – S. 335–339.

³⁵ *Доманицький В.* Жерела до історії України-Руси // Рада. – 1909. – 7 квітня.

³⁶ *Заболотна І.* До питання про археографічно-історичну спадщину І. Крип'якевича з історії Хмельниччини // Наукові записки з української історії: 36. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2001. – Вип. 12. – С. 314–315; *Її ж.* Участь І. Крип'якевича в роботі НТШ у 1905–1918 роках: історико-археографічний аспект // Наукові записки з української історії: 36. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – Вип. 14. – С. 314.

дуже другорядні жерела”, – відзначав дослідник у листі до М. Грушевського³⁷. Серед цінних наукових знахідок з цієї поїздки слід назвати оригінали документів Б. Хмельницького, І. Виговського, М. Дорошенка, а також частину листування І. Караїмовича, що стало темою окремої публікації³⁸. В іншому листі І. Крип’якевич повідомляв: “...переглядаю рукописі бібліотеки ординації Замоїських. До козаччини, й взагалі України, нотую все, що тільки знаходжу, – але матеріялів для нас тут небагато. До 1640–48 рр. знайшли ся деякі королівські листи (оригінали) зі звітками про платню козакам і т. ин.”³⁹. Найважливішим документом бібліотеки, на його погляд, була збірка документів з 1580 р. до кінця XVIII ст. під № 1807, так званий кодекс Т. Корзона, кількома роками раніше виявлений В. Герасимчуком, який також працював там за дорученням АК НТШ. І. Крип’якевич у листі до М. Грушевського передав зміст кодексу, підкресливши необхідність його повного копіювання⁴⁰.

На одній із вистав у Варшаві дослідник натрапив на оригінальний портрет Мазепи, про що сповіщав професора: “Чи звісно в науці, що старечий портрет Мазепи (з характеристичною довгою бородою) приписуєть ся авторству Івана Петра Норблена (†1830 р.); на одній з тутешніх вистав знаходить ся аквафорта сього маляра з підпису Mazerpa astat. 70⁴¹. Тут же І. Крип’якевич знайшов і “...кілька козацьких типів сього артиста з 1780 рр.”⁴²”. Повідомлення молодого дослідника зацікавило М. Грушевського, про що свідчила його відповідь: “Якби знайшлися ще які гравюри, рисунки або пам’ятки козацькі, будь ласка, мені напишіть”⁴³. Значення зроблених вченим копій документів у Польщі особливо зросло після Другої світової війни, коли частина варшавських колекцій була знищена.

Як згадував І. Крип’якевич, Варшава справила на нього враження напівросійського міста. У зв’язку з бойкотуванням польською молоддю російського університету у Варшаві, тут навчалася чисельна група українських студентів, в основному подолян, з якими І. Крип’якевич встановив контакти⁴⁴. Деякі з них допомагали йому у копіюванні архівного матеріалу. Не маючи формальної організації, студенти були досить згуртованими, читали українські книги, газети, заснували хор, організовували Шевченківські вечорниці. Молодий науковець високо оцінив діяльність студентства: “В серці Польщі, серед чужого оточення ці подоляне вели завзяту українську роботу, освідомлювалися взаємно, старались розрухати пасивну молодь, захоплювали своїм одушевленням старих “малоросів”, урядовців. Мій приїзд до Варшави скріпив їхні симпатії до Галичини, – для мене відкрив він життєві скарби Поділля, в якому на побуті з доби “батюшок і матушок”, на культурі Руданських і Свидницьких виростала нова Україна”⁴⁵.

³⁷ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 573. – Арк. 429.

³⁸ Крип’якевич І. До характеристики Ілляша Караїмовича // ЗНТШ. – 1915. – Т. 122. – С. 29–36.

³⁹ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 573. – Арк. 426.

⁴⁰ Там само. – Арк. 426 зв.

⁴¹ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 573. – Арк. 426 зв. – 427.

⁴² Там само. – Арк. 427.

⁴³ Крип’якевич Р. Михайло Грушевський та Іван Крип’якевич (За матеріалами неопублікованого листування й мемуарів) // Іван Крип’якевич у родинній традиції... – С. 341.

⁴⁴ Мороз І. М. Зв’язки І. Крип’якевича зі студентством з підросійської України у Варшаві в контексті його археографічних експедицій (за матеріалами спогадів історика) // Історія в рідній школі. – 2016. – № 11. – С. 26–34.

⁴⁵ РА Крип’якевича. – П. 324. – Крип’якевич І. Спогади. 1931 р.

В одному з листів І. Крип'якевича до М. Грушевського знаходимо точну дату від'їзду молодого вченого до Москви, де він мав продовжити пошук архівних матеріалів з історії козаччини: “Нині виїду в дальню дорогу – до Москви” (лист датований 28 листопада 1910 р.)⁴⁶. По дорозі до Москви, І. Крип'якевич відвідав батьківщину роду Крип'якевичів – м. Холм. Його прикро вразило переважання там російської, польської та єврейської мов: “української чув я небогато і жалем стискалося серце, що наша славна окраїна тратить український характер”⁴⁷.

До Москви І. Крип'якевич приїхав на початку грудня 1910 р., хоча АК НТШ ще в 1905 та 1906 рр. порушувала питання про одержання дозволу Петербурзької Імператорської Академії наук на роботу в російських державних архівах⁴⁸. У Москві дослідник виявляв документи про дипломатичні відносини українського гетьманського уряду з Росією в середині XVII ст. Він працював в архівах Міністерств юстиції та закордонних справ і Рум'янцевському музеї. “Не легко було непривичному дослідникові перебуватися через сухі акти, але я “гриз” їх терпеливо, пересиджуючи в архіві щоденно, як довго дозволяли на се урядові години”, – згадував наполегливий дослідник⁴⁹. Історик високо оцінює значення роботи в архівах: “Праця в архівах, не є така прикра і тяжка, як се уявляють собі ляки, котрі зі співчуттям дивляться на “книжкових молів”; пошукування в актах, се праця рівна тій, яку інші дослідники переводять в лябораторіях – відкриття правд[и]”⁵⁰. В архіві Міністерства юстиції І. Крип'якевич натрапив на недосліджені до тих пір реляції прикордонних московських воевод, на основі яких пізніше підготував публікацію⁵¹. Серед матеріалів було виявлено козацькі листи, скріплені оригінальними печатками, вивчення яких стало темою окремого дослідження вченого⁵². Важливою науковою знахідкою стали 10 листів Б. Хмельницького до російських урядовців 1650–1657 рр., опубліковані І. Крип'якевичем (1928 р.) згодом⁵³. Відзначаючи специфіку російських документів, учений писав: “Цікаві се були акти: писані рівним читким письмом на довгих листах паперу, не впорядкованих у звичайний спосіб, а склеєних у один “стовбець”, звій довгий на кілька метрів; зміст донесень складений бюрократичним московським стилем, з захованням всякої формалістики, з безнастанним повторюванням титуляр царів і високо поставлених осіб”⁵⁴. (Результати поїздки І. Крип'якевича до Москви були обговорені на засіданні Археографічної комісії НТШ у березні 1911 р.).

Про співробітництво і взаємоінформування учасників закордонних археографічних експедицій свідчить їх листування. М. Кордуба у листі до І. Крип'якевича за 1910 р. ділився досвідом роботи в московських архівах⁵⁵. Варто зауважити, що

⁴⁶ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 573. – Арк. 430 зв.

⁴⁷ РА Крип'якевича. – П. 324. – Крип'якевич І. Спогади. 1931 р.

⁴⁸ Засідання археографічної комісії. II зас. дня 12 червня // ХНТШ. – 1905. – Ч. 23, вип. 3. – С. 7; Засідання археографічної комісії. II зас. дня 8 липня // ХНТШ. – 1906. – Ч. 27, вип. 3. – С. 12.

⁴⁹ Родинний архів І. Крип'якевичів. – П. 324. – Спогади. 1931р.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Крип'якевич І. З пограничної українсько-московської переписки // ЗНТШ. – 1929. – Т. 150. – С. 81–91.

⁵² Його ж. З козацької сфрагістики // ЗНТШ. – 1917. – Т. 123/124. – С. 1–16.

⁵³ Його ж. Неопубліковані листи Богдана Хмельницького. 1650–1657 рр. // ЗНТШ. – 1928. – Т. 149. – С. 173–189.

⁵⁴ РА Крип'якевича. – П. 324. – Крип'якевич І. Спогади. 1931 р.

⁵⁵ Там само.

В. Герасимчук, який в свій час виїжджав до Польщі раніше ніж І. Крип'якевич, у листі до від 20 листопада 1905 р. попереджав його про недосконалий довідковий апарат у варшавських бібліотеках (занадто обширний тематично, неконкретний тощо), інформував про режим роботи бібліотек, необхідність наявності рекомендаційного листа для роботи⁵⁶.

Під час перебування в Москві в 1910 р. І. Крип'якевич ознайомився з діяльністю українських студентських організацій. На одному із студентських зібрань він піддав гострій критиці виступи групи неомосквофілів, що приїхали до Москви з Галичини⁵⁷. Молодий історик познайомився з багатьма членами Товариства слов'янської культури, зокрема з відомим філологом А. Кримським, який, незважаючи на свою зайнятість, знайшов час для спілкування з ним, провів екскурсію по Кремлю⁵⁸. І. Крип'якевич був запрошений на відкриття довговиборюваного українського відділу в Товаристві слов'янської культури. Пізніше він згадував: "...відкриття відділу відбулося дуже святочно, було маса публіки, я також промовляв, але ініціатори вважали мою промову занадто гострою і боялися, що уряд може розв'язати товариство"⁵⁹. У своїх спогадах І. Крип'якевич відзначав високий рівень культурного життя столиці Російської імперії. Перебуваючи у Москві, він відвідував відомі картинні галереї, театри. Історик звертав увагу на відмінності між українською та російською культурами. "... Я не міг надивуватися, як могли наші москвофіли говорити про одну "руську" культуру", – писав він⁶⁰. Велике місто вразило його своїм багатством і розкішшю. Оригінальним було сприйняття ним стилю архітектурних споруд Москви: "Вражав і напіворієнтальний характер будов, – кремль з старовинними палатами і церквами, собор Василя Блаженного своїми дивними копулами і орнаментикою нагадували якісь індійські чи китайські пагоди"⁶¹.

Після повернення з археографічних експедицій І. Крип'якевич і надалі займався едиційною практикою. Його інтерес до історії окремих місцевостей, насамперед західноукраїнських, відбився і на тематиці його археографічних публікацій. У розвідці "З історії м. Підгороддя" він здійснив короткий історико-географічний опис м. Підгороддя, зокрема зупинився на першій письмовій згадці про нього, а також на історії його перетворення з передмістя у "свіжозаложене" місто, яке здобуло в XVI ст. магдебурзьке право⁶². Дослідник простежив зростання міста, зміцнення його господарського становища. В додатку 1 до статті І. Крип'якевич подав привілей Жигмонта Августа від 23 червня 1566 р. про "заложенне" міста Підгороддя. В додатку 2 наведено уривок з грамоти короля Михайла від 31 жовтня 1671 р. про вирішення спору місцевого населення з євреями і старостою. Зазначимо, що всі документи І. Крип'якевич опублікував мовою оригіналу (латинською) без перекладу. Передісторія їх створення і короткий зміст подано в передмові. В редакторських заголовках, що наводяться українською мовою, подаються відомості щодо дати, місця створення та змісту джерел. У підрядкових примітках І. Крип'якевич навів

⁵⁶ РА Крип'якевичів – П. 312.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ РА Крип'якевича. – П. 324. – Крип'якевич І. Спогади. 1931 р.

⁵⁹ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) // Іван Крип'якевич у родинній традиції... – С. 102.

⁶⁰ РА Крип'якевича. – П. 324. – Крип'якевич І. Спогади. 1931 р.

⁶¹ Там само.

⁶² Крип'якевич І. З історії м. Підгороддя // ЗНТШ. – 1911. – Т. 103, кн. 3. – С. 191–200.

сучасні йому відповідники вжитих у документі топонімів, а також вказав на їх очевидні перекручення. Археографічні легенди відсутні, мабуть, в зв'язку з тим, що основні відомості про документи, які стали підставою базою для написання дослідження, подаються в ґрунтовній передмові. Місце зберігання першого документа не вказано. Ширші пояснення подано щодо другого джерела. Його оригінал був написаний на пергаменті, без печатки, але з автентичним підписом короля Михайла. Документ, разом з іншими, потрапив до рукописного відділу бібліотеки НТШ завдяки громаді с. Підгороддя Рогатинського повіту на Прикарпатті.

Надалі молодий науковець, продовжуючи працювати над проблематикою козаччини, підготував ряд археографічних публікацій на основі зібраного під час археографічних експедицій джерельного матеріалу. Так, на основі документів з бібліотеки Чарторийських у Кракові була підготовлена публікація І. Крип'якевича *“Козаччина в політичних комбінаціях 1620–1630 рр.”* (1914)⁶³. Стаття розпочиналась наведенням перекладу українською мовою маніфесту до козаків таємного радника шведського короля та посла до Польщі Якоба Русселя від 1631 р. Як зазначав сам вчений, лист уже був відомий дослідникам, але раніше не публікувався цілком, а його походження не було глибоко вивчене. Заслуга І. Крип'якевича насамперед полягала в тому, що він вперше опублікував згаданий лист повністю. У ґрунтовному дослідженні І. Крип'якевич приділив значну увагу відтворенню політичної ситуації, на тлі якої з'явився документ. Як зазначав вчений, шведський король Густав Адольф через свого посла прагнув залучити українських козаків до союзу зі Швецією проти Польщі, сподівався на їх підтримку під час виборів польського короля та на військову допомогу. Цей лист був одним з найдавніших листів до козаків із Заходу і першим, як підкреслив І. Крип'якевич, написаним “тоном незвичайного поважання до козаччини”⁶⁴. Він свідчив про те, що Запоріжжя ставало важливим чинником у західних політичних комбінаціях. І. Крип'якевич простежив особливості стилю Русселя: вишукані фрази і “небувалі періоди”, “бідний” зміст. Неточність відомостей щодо козаків історик пояснював тим, що автор листа “не знав адресата особисто”. Серед відомих йому сторін козацького життя та діяльності (напади на Чорне море, боротьба з Польщею та оборона православ'я) Руссель найбільшу увагу відводив захисту релігії, відповідно до чого й своє посольство зображував як “місію Божу”. В додатку був опублікований оригінал маніфесту латинською мовою та ще 4 документи, пов'язані з даною дипломатичною місією (3 – польською, 1 – латинською мовою). Дослідник розмістив їх у хронологічній послідовності. При підготовці публікації І. Крип'якевич порівнював різні списки документів. В редакційному заголовку вказувались автор та адресат, місце та дата написання листів. Відтворене слово поміщене у квадратні дужки. В легендах наводяться відомості про місце зберігання документів та заголовки, під якими вони значились в архівосховищі. В окремих випадках, коли не була вказана дата та місце створення документа, вчений у легенді розкривав шлях їх визначення. Встановлена ним дата зазначалась у квадратних дужках. В підрядкових примітках проставлено пропущені слова, зазначено помилки.

⁶³ Крип'якевич І. Козаччина в політичних комбінаціях 1620–1630 рр. // ЗНТШ. – 1914. – Т. 117/118. – С. 65–114.

⁶⁴ Там само. – С. 88.

У 1913 р. вийшла ґрунтовна праця історика *“Нові матеріали до історії соборів 1629 року”*. І. Крип’якевич опублікував деякі матеріали церковних соборів 1629 р., що мали на меті примирити уніятів та православних⁶⁵. Публікація включала частину листування уніятського митрополита Й. Рутського з папським нунцієм А. Санта Кроче, дозвіл папи Урбана VII на скликання провінційних соборів, листи православного духовенства до короля, реляції королівського посла на київському соборі А. Кисіля. Новий матеріал характеризує, насамперед, заходи уніятів (підготовку митрополита Й. Рутського до дискусії на соборі, скликання уніятського собору), дає певні відомості про протест православних Київського собору. Привертає увагу проєкт Й. Рутського про утворення окремого патріархату для України на чолі з П. Моголою за умови прийняття ним унії. Джерельний матеріал багатий, бо Й. Рутський давав інформацію нунцієві “у кожній важнійшій справі”⁶⁶. Крім того, як підкреслює І. Крип’якевич, кореспонденція писалась “чоловіком на високім становищі”⁶⁷, енергійним, високоосвіченим, тому служить одним з найважливіших джерел для характеристики уніятів тих часів. Досліджувані І. Крип’якевичем матеріали з рукописного відділу Національного музею у Львові належали колись особисто нунцію Антонію Санта Кроче, що перебував у Польщі у 1627–1630 рр. Джерела в підбірці розташовані не за хронологією, а “за внутрішньою логікою”. Всі документи наведені латинською мовою. У складених упорядником заголовках (українською мовою) названо видову приналежність документів (бreve, лист, протестація, послання), вказано їхні адресанти і адресати, місце і час створення, подано стислий зміст джерел. У разі відсутності дат історик робив відповідну помітку та в дужках виставляв орієнтовні. Втручань у текст не було, зауваження містились у підрядкових примітках. Там же наводились і змістові роз’яснення стосовно осіб, які згадувались у документах. Власні поправки І. Крип’якевич вносив у текст, наводячи в підрядкових примітках витяги з джерел з наявними помилками. Тут же вміщувались зауваження стосовно нерозбірливих слів та коментар щодо стану збереження тексту. Вчений опускав фрагменти листів, що не стосувалися справи собору, вказуючи на це в передмові. Пропуски позначались “...”. У легендах наведені пошукові відомості, зазначено, чи документ є оригіналом, або копією, чи перекладом канцелярії Й. Рутського. І. Крип’якевич вдається до порівняння рукописного тексту реляції А. Кисіля про православний собор в Києві з Національного музею у Львові з текстом, наведеним П. Жуковичем у “Матеріалах для історії кієвського и львовського соборівъ 1629 года” (1911).

Публікація щодо історії козаччини *“До характеристики Іляша Караїмовича”* (1915)⁶⁸ базувалась на джерелах, що зберігались в бібліотеці Пшездзецьких у Варшаві. В ній І. Крип’якевич подав історичну довідку про представника козацької старшини Іляша Караїмовича, який, перейшовши на бік польського короля, не поривав зв’язків з козаками, допомагаючи деяким з них уникнути покарання за участь у повстаннях 1630-х рр. У наведеному листі І. Караїмович, тоді старший полковник війська Запорозького, заступається за Василя Чорномаза з Миргорода,

⁶⁵ *Його ж.* Нові матеріали до історії соборів 1629 р. // ЗНТШ. – 1913. – Т. 116, кн. 4. – С. 5–39.

⁶⁶ *Там само.* – С. 6.

⁶⁷ *Там само.*

⁶⁸ *Крип’якевич І.* До характеристики Іляша Караїмовича // ЗНТШ. – 1915. – Т. 122. – С. 29–36.

доводячи, що того кинули у в'язницю за невиправданим доносом. В публікації І. Крип'якевич додав також лист С. Потоцького до брацлавського воєводи, в якому теж йдеться про залагодження справи В. Чорномаза у зв'язку з клопотанням козацької старшини. Вчений стверджував, що опублікований ним лист І. Караїмовича, як і лист С. Потоцького був єдиним зі збережених оригіналів, хоча написаний, мабуть, запорізьким писарем. Оригінальність листа підтверджує печатка військової канцелярії Запорозького війська, ідентичність якої із давніми запорізькими печатками вчений довів на основі сфрагістичного дослідження. Як і в ряді інших публікацій, авторська передмова переросла у спеціальне наукове дослідження. Документи опубліковані мовою оригіналу (польською). Особливістю публікації є відсутність редакторського заголовку, що, мабуть, пояснюється подачею обширної інформації щодо публікованого матеріалу в передмові. В легенді вказується місце зберігання обох документів.

У І. Крип'якевича давно виник задум комплексного видання дипломатарію Б. Хмельницького. У зв'язку з тим, що АК НТШ через скрутне матеріальне становище внаслідок Першої світової війни не мала змоги видати окремим томом “Жерел до історії України-Руси” матеріали, зібрані ним у 1910–1911 рр. у Варшаві та Москві, І. Крип'якевич вирішив розпочати видання документів з Хмельниччини, насамперед гетьманських універсалів Б. Хмельницького, хоча б невеликими частинами.

У 1927 р. він у своїх “*Студіях над державою Богдана Хмельницького*”⁶⁹ видав 5 автентичних, раніше неопублікованих універсалів гетьмана, а також один підроблений, що був написаний від імені Б. Хмельницького, і мав “насмішливий” характер. Публікації передувала передмова, що являла собою окрему розвідку з дипломатики щодо цього виду джерел. Представлені матеріали походили з бібліотеки Оссолінських, Національного музею у Львові та варшавських бібліотек Красінських і Пшездзєцьких. За змістом це охоронні універсали, пропуски, розпорядження про участь у воєнних діях. Документи розміщувались за хронологічним принципом, починаючи з 1650 до 1657 року. До кожного документа І. Крип'якевич подавав заголовки, в яких вказувались дата та місце його створення, в деяких випадках – адресат, а також наводився короткий зміст джерела. Документи опубліковані мовою оригіналу – 2 польською і 4 українською. Дати в тексті зберігались у вигляді слов'янських літер. Деякі редакторські зауваження було зроблено в самому тексті ([sic!], “нечитке”). В підрядкових примітках наводився первісний варіант та пізніші виправлення (Док. III)⁷⁰. Привертають увагу детальні легенди до документів, в яких зазначались місце зберігання та заголовки, присвоєні архівістами. В легендах до текстів, наведених українською мовою, містились вказівки про те, чи є універсал оригіналом з власноручним підписом гетьмана чи копією. З'явився новий елемент у легенді — вказівка на тип печатки, згідно з типологією, розробленою самим І. Крип'якевичем раніше⁷¹. До публікації історик включив реєстр відомих йому опублікованих 77 універсалів Б. Хмельницького, який міг би, на його думку, послужити для дослідників “тимчасовим помічним провідником”, поки не існує комплексного видання документів

⁶⁹ Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького (V. Гетьманські універсали) // ЗНТШ. – 1927. – Т. 147. – С. 55–80.

⁷⁰ Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького (V. Гетьманські універсали) // ЗНТШ. – 1927. – Т. 147. – С. 67.

⁷¹ Його ж. З козацької сфрагістики // ЗНТШ. – 1917. – Т. 123/124. – С. 5–16.

гетьмана. І. Крип'якевич висловив свою мрію: “Бажалось би, щоби скоро появилася повний, критично виданий корпус державних актів Богдана Хмельницького”⁷².

У 1928 р. вченому вдалося опублікувати 13 листів Б. Хмельницького, виявлених свого часу в Москві та Варшаві, під назвою “*Неопубліковані листи Богдана Хмельницького 1650–1657*”⁷³. У передмові вчений дав їх загальну характеристику, групуючи за адресатами. Так, три листи Б. Хмельницького написані до представників польських властей. У листі до Адама Кісіля, київського воєводи, від 20 лютого 1651 р. йдеться про “мирову комісію” з Польщею. Лист до С. Лянцкоронського належить, за визначенням І. Крип'якевича, до серії листів, які гетьман вислав після битви під Батогом та під час походу на Молдову. Дослідник звернув увагу на застереження, яке містилось у листі: якщо поляки не помиряться з козаками, то “іншого постороного пана мушилиб ми собі шукати”⁷⁴. Третій лист від 8 вересня 1653 р. до гетьмана С. Потоцького у справі мирової комісії. І. Крип'якевич звернув увагу на “незвичайно принижений тон” листа, але разом з тим на наявність погрози з боку козаків: “колиб війська приблизились, не без розливу крові мусилоб бути”⁷⁵. 10 листів Б. Хмельницького адресовані московським урядовцям. З них два листи до ростовського намісника князя Б. Репніна-Оболенського, написані в 1650 р., мають відношення до пограничних спорів на українсько-російському кордоні. У них йдеться про пограбування купців та спільну комісію, що мала цю справу владнати. У листі до стародубського воєводи Ф. Хилкова, написаному 17 травня 1652 р., Б. Хмельницький повідомляв про похід на поляків, просив воєводу підтримати козаків. Лист до думного дяка Л. Лопухіна, написаний у 1657 р., містить лише “церемоніальне привітання”. Більший інтерес, на думку історика, становлять листи Б. Хмельницького до князя Г. Ромодановського, написані в червні та липні 1657 р. – в останні місяці життя гетьмана. Узагальнюючи їх зміст, вчений зазначає, що вони висвітлюють останню кампанію Богдана Хмельницького – похід київського полковника А. Ждановича на Поділля і Галичину, а також “рухи” татар і поляків. Як видно, Б. Хмельницький чекав на військову допомогу від Г. Ромодановського. Публіковані документи походили з московських архівів Міністерств юстиції та закордонних справ, варшавських бібліотек Пшездзецких, Замойських та університетської. Дослідник розмістив їх у хронологічній послідовності (з 1650 р. до 1657 р.). У редакторських заголовках вказувались дати і місце створення документів, адресат, але, на відміну від інших публікацій, не було стислого викладу змісту, який розкривався в передмові. Листи були опубліковані польською та російською мовами при збереженні особливостей правопису джерел. У листах, написаних російською мовою, дати залишені у вигляді кириличних літер. Вказуються курсивом помітки: “адреса”, “дописка уряду” тощо. Зауваження типу “видерто”, “нечитке” подавались у підрядкових примітках. Тут же поміщались вказівки на допущені помилки. Пропуски в тексті позначені “...”. В легендах зазначались місце зберігання документів, наявність підпису гетьмана та тип печатки згідно з власною типологією І. Крип'якевича, а також вказувалось, чи публіковані джерела є оригіналами чи копіями.

⁷² *Його ж.* Спис універсалів Б. Хмельницького // ЗНТШ. – 1927. – Т. 147. – С. 64.

⁷³ *Його ж.* Неопубліковані листи Богдана Хмельницького 1650–1657 // ЗНТШ. – 1928. – Т. 149. – С. 173–189.

⁷⁴ *Крип'якевич І.* Неопубліковані листи Богдана Хмельницького 1650–1657 // ЗНТШ. – 1928. – Т. 149. – С. 179.

⁷⁵ *Там само.*

На кінець 1920-х рр. І. Крип'якевич уже був широко відомий за межами Західної України як автор близько двадцяти археографічних публікацій, упорядник окремого збірника джерел з історії козаччини. У 1928 р. він, один з небагатьох західноукраїнських вчених, був обраний дійсним членом Археографічної Комісії ВУАН (далі – АК ВУАН)⁷⁶. Головною причиною залучення західноукраїнських вчених до роботи в АК ВУАН можна вважати відсутність можливості у вчених Радянської України мати доступ до закордонних архівів⁷⁷. У ході підготовки комісією видання “Руської Правди” І. Крип'якевич мав розшукати список пам'ятки у Володимир-Волинську, проте позитивного результату не було досягнуто⁷⁸. На запрошення М. Грушевського, І. Крип'якевич взяв участь у засіданні Археографічної комісії ВУАН, що відбулося 30 квітня 1929 р. Вчений інформував про труднощі діяльності Археографічної комісії НТШ внаслідок втрати за час Першої світової війни багатьох готових до друку матеріалів та перешкод у роботі з боку польських властей. Він повідомив про плани комісії щодо видання Галицько-Волинського літопису та кореспонденції Б. Хмельницького⁷⁹.

Встановивши наукові стосунки з ВУАН у Києві, історик у 1929 р. у “Науковому збірнику” опублікував розвідку “Вольний порт” у Старому Бихові 1657 р.”⁸⁰ з наведенням тексту джерела, що зберігалось у бібліотеці Пшездзєцьких у Варшаві. Вона розпочиналася публікацією тексту оригінального універсалу Б. Хмельницького про надання вільного проїзду киянам до Старого Бихова, що не було характерним для едиційного стилю І. Крип'якевича, який, зазвичай, текст подавав після передмови. Слід зазначити, що наведений універсал був уже раніше ним опублікований у “Студіях над державою Богдана Хмельницького”⁸¹. На київському виданні позначився вплив правил АК ВУАН⁸², розроблених у 1926 р. Особливістю цієї публікації була відсутність класичного заголовку із зазначенням дати та місяця походження універсалу, а також з коротким викладом його змісту. У невеликому вступі перед текстом джерела автор вказав місце зберігання документа. У вигляді підрядкової примітки додавались деякі дані легенди (констатація оригінальності, наявність підпису гетьмана, тип печатки). У примітці І. Крип'якевич також наводив текст дописки, що була вміщена на зворотньому боці документа. Текст документа

⁷⁶ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. Х. – Спр. 18622. – Арк. 4.

⁷⁷ РА Крип'якевича. – П. 150. – Звернення Історичної секції та Археографічної комісії ВУАН до НТШ від 8 грудня 1925 р. (за підписом М. Грушевського, О.Гермайзе, В.Іванця). Див. детальніше: *Заболотна І.* Співробітництво І. Крип'якевича з установами ВУАН // *Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Історія.* – 2004. – Вип. 71. – С. 16–19.

⁷⁸ *Кіржаєв С. М.* Археографічна комісія ВУАН (1918–1934): внесок у розвиток археографії в Україні: Дис... канд. іст. наук: 07.00.06. – К., 1994. – С. 158.

⁷⁹ ІР НБУВ. – Ф. Х. – Спр. 10774. – Арк. 119.

⁸⁰ *Крип'якевич І.* “Вольний порт” у Старому Бихові 1657 р. // *Наук. зб. Українська Академія наук. Історична секція.* – К., 1929. – Т. 32 – С. 92–96.

⁸¹ *Його ж.* Студії над державою Богдана Хмельницького // *ЗНТШ.* – 1927. – Т. 147. – С. 74–75.

⁸² АК ВУАН – Створена на межі 1918–1919 як Постійна комісія з розгляду давніх актів для видання пам'яток мови, письменства та історії у складі історико-філологічного відділу УАН. У 1921 р. остаточно конституювалася, об'єднавшись з Київською археографічною комісією для розбору давніх актів. З 1924 по 1931 р. очолював М. Грушевський. Комісія розробила у 1926 р. узагальнюючі методичні принципи видання джерел.

майже ідентичний з опублікованим у “ЗНТШ” (1927), лише дата передана не слов’янськими літерами, а арабськими цифрами.

У 1929 р. в “ЗНТШ” у статті “*З пограничної українсько-московської переписки 1649–1651*”⁸³. І. Крип’якевичем було наведено 7 листів прикордонних полковників і городского отамана до російських воевод, що не ввійшли до 3-го тому “АЮЗР”. Публікація листів була здійснена за оригіналами, що зберігалися у Білгородському столі Архіву Міністерства юстиції у Москві. За змістом це були листи побутового характеру (про крадіжки і покарання злодіїв), а також повідомлення про рухи татар та питання щодо взаємної безпеки і спокою.

Аналізуючи листи козацької старшини, І. Крип’якевич особливо увагу приділив формі звертання (титулатурі) і зупинився на її трансформації. Вчений відзначив, що козацькі уряди, як і польські вельможі, в листуванні з московськими воеводами до 1649 р. майже не дотримувались офіційних титулів. Дослідник зауважував, що навіть сам Б. Хмельницький звертався до царя із традиційним привітанням: “Наяснїйшій, вельможный и преславный царь московскій, а нашъ многомиловитый государь и добродїй!”. Спершу на такий стиль російський уряд не реагував, але пізніше (з 1649 р.) бояри починають домагатися усталених форм переписки і особливо дотримання титулатури царського імені. Спостереження над вживанням титулатури в листах свідчили про виконання бюрократичних вимог Росії: сам гетьман у своїх листах до царя та його воевод змушений був дотримуватися офіційних титулів, його наслідували нижчі козацькі уряди.

Як і в попередніх публікаціях, у заголовках, складених І. Крип’якевичем, вказувалась повна дата, місце створення, адресант та адресат документа, проте зміст листів не розкривався, зважаючи на значну увагу, приділену йому в розвідці. Дати в текстах збережені у вигляді кирилических літер. На відміну від попередніх видань, у квадратних дужках розкриті скорочення та відтворені пропуски в тексті. В підрядкових примітках подаються зауваження до тексту. Поміткою “адреса” вчений акцентував увагу на тому, куди і кому направлялись листи. В легендах зазначалося місцезнаходження опублікованих документів та, деколи, їх московських копій, а також відомості про те, чи є документи оригіналами чи копіями. В легенді до листа № 2 міститься помітка про те, що оригінал частково знищений і реконструкція ушкодженого тексту здійснена з копії. Наприкінці вступної статті автор подав 5 репродукцій особистих печаток полковників. Посилання на відповідні печатки знаходяться в легендах до листів. В документі № 4, де печатка відсутня, історик дав опис форми та розміри її сліду.

Увагу І. Крип’якевича привернуло також надруковане оповідання польського посла В. М’яковського про врочисту зустріч у 1648 р. Б. Хмельницького у Києві, вітання студентів Києво-Могилянської академії, що прославляли його у віршах. У публікації “*Вірша в пошану Богдана Хмельницького*” історик наводить один з таких віршів, написаний латинською мовою⁸⁴, на який він натрапив у підручнику риторики Києво-Могилянської академії (1729), що зберігався серед рукописів бібліотеки Народного дому у Львові. На думку І. Крип’якевича, це не той вірш,

⁸³ Крип’якевич І. З пограничної українсько-московської переписки 1649–1651 // ЗНТШ. – 1929. – Т. 150. – С. 81–91.

⁸⁴ Крип’якевич І. Вірша в пошану Богдана Хмельницького // Україна. – 1930. – Кн. 41. – С. 19–20.

про який йдеться у В. М'яковського, але він міг бути одним із інших віршів, які були тоді проголошені на честь Б. Хмельницького. Висловлюючи своє враження від вірша, він писав: “При всій своїй штудерності вірша не погана. Інтересна вона як вислів національної гордості й тріумфу із-за побіди над давнім ворогом і гнобителем. Про Хмельницького говориться в самих суперлятивих...”⁸⁵. Перекладу вірша на українську мову І. Крип'якевич не подав, але його зміст в загальних рисах постає з переказу. Вчений зробив припущення, що вірш дійсно походить з часів Хмельниччини, адже за змістом, пафосом та формою відповідав тому часу.

І. Крип'якевича зацікавив також малодосліджений, нетрадиційний для тодішньої історіографії, але надзвичайно вартісний вид історико-культурологічних джерел – протоколи генеральних візитацій уніатських церков XVIII ст. Заручившись підтримкою митрополита А. Шептицького, він на початку 1920-х рр. займався опрацюванням протоколів візитацій у Національному музеї Львова. Переглядаючи одну з найстаріших відомих візитацій Львівської єпархії 1726–1727 рр., І. Крип'якевич помітив, що її матеріали територіально охоплювали не лише Галичину, але й Брацлавщину і навіть Київщину. Вченого особливо зацікавили відомості про місце, пов'язані з особою Б. Хмельницького, а саме Суботів і Чигирин. Наявність у *візитації відомостей про Чигирин і Суботів* він пояснював намірами греко-католицької церкви поширити унію на ці землі. Візитація засвідчила надзвичайну бідність обох містечок та церков, з приводу чого вчений зазначав: “Нема й сліду з того, що Чигирин був столицею від Богдана Хмельницького до Дорошенка, а Суботів теж втішався гетьманською протекцією”⁸⁶. Історію документа та дані, які, зазвичай, наводились у археографічному заголовку та легенді, І. Крип'якевич подав у передмові. Він вказував, що візитація заслуговує повного видання, проте в даній публікації наводяться лише уривки, які стосуються Чигирини та Суботова. У передмові дослідник подав (польською мовою) назву частини візитації, з якої походить публікований уривок. Назви церков у документі, написаному в цілому польською мовою, подаються українською. Замітки типу “на боці”, “дописано” теж наведені українською мовою. Є також підрядкова примітка щодо пошкодження тексту.

У 1929–1930 рр. І. Крип'якевич був залучений до підготовки видання документів “Історичного архіву унії”, меценатом та ініціатором якого був митрополит А. Шептицький⁸⁷, проте видання не було реалізовано.

Окремо зупинимося на окремих публікаціях І. Крип'якевича дорадянського періоду, які, на наш погляд, мають археографічний характер. Заслуговує уваги замітка вченого “*Пом'яник роду Шашкевичів*”⁸⁸. На початку публікації дослідник вмістив фотокопію титульної сторінки пам'ятки, подав її загальний опис, історію створення, навів оригінальний заголовок. Пом'яник починався молитвами за померлих, а далі йшов перелік покійників, серед яких було ім'я М. Шашкевича. Пам'ятка є цінним матеріалом для генеалогічних досліджень.

Частину джерельного матеріалу І. Крип'якевич подавав у вигляді ексцептів (витягів з історичних джерел). Це, зокрема, стосується його роботи над літописами.

⁸⁵ Там само. – С. 20.

⁸⁶ Крип'якевич І. Чигирин і Суботів у візитації 1726 р. // ЗНТШ. – Т.151. – 1931. – С. 192.

⁸⁷ Бортяк Н. З листування І. Крип'якевича та С.Томашівського (червень 1922-червень 1930 рр.)// Іван Крип'якевич у родинній традиції... – С. 411, 413.

⁸⁸ Його ж. Пом'яник роду Шашкевича // Неділя. – 1911. –№ 43/44.

В ході своїх історичних студій вчений зібрав літописні згадки щодо спостереження природних явищ, які, на його думку, могли викликати інтерес науковців-природознавців. Літописні записки про спостереження природних явищ, що, як відомо, сприяють історичному дослідженню, зокрема з точки зору хронології, склали основу низки публікацій І. Крип'якевича, які теж можна вважати археографічними: “Землетруси на Україні в XVII та XVIII вв.”, “Повені на Підкарпатті XII–XVIII вв.”, “Саранча на Україні в XI–XVIII вв.” “Голодівки на Україні XVII в. Кілька літописних записок”, “Астрономічні явища в українських літописах XI–XVIII вв.” Відзначаючи, що звістки про незвичайні явища природи, які подавали давні літописці та історики, могли б дати цікавий матеріал про клімат і природу країни, І. Крип'якевич опублікував повідомлення хронік і літописів про землетруси на Україні в XVII–XVIII ст.⁸⁹. Вчений не тільки навіть літописні звістки, але й показав зв'язок перебігу деяких історичних подій з природними явищами, наприклад, повенями: “...може бути, що через повінь Беля при відвороті не міг переправитися під Галичем і перейшов Дністер аж нижче під Василевом, як повинь уже покінчалася”⁹⁰. Уточнюючи дату повені на Дністрі, історик співставляв її з іншими подіями: “... із згадки про дорожнечу на хліб виходило б, що повинь не дала зібрати збіжжя, отже була десь літом чи в осені”⁹¹. Публікація “Саранча на Україні в XI–XVIII століттях” містила аналіз літописних звісток щодо нападів саранчі, зокрема інтенсивності, шляхів, наслідків її поширення і методів боротьби з нею. Досліджуючи дані про голодівки на Україні XVII ст.⁹², вчений співставляв їх з відомостями про розвиток землеробства і торгівлі хлібом. Серйозним дослідженням стала праця І. Крип'якевича “Астрономічні явища в українських літописах XI–XVIII вв.”⁹³ На основі давніх літописів вчений зробив суттєве доповнення до праці відомого російського вченого Д. Святського. Подаючи нові матеріали з українських літописів, він додав до каталогу сонячних затемнень 25 нових записів, про затемнення місяця – 7, про комети – 11, про метеори – 6, про полярні зорі – 6, про інші явища – 5. Загалом його доповнення становлять 60 записок до 43 астрономічних явищ. Слід відзначити, що літописні замітки вчений подавав за хронологічним принципом, інколи зводив їх у хронологічну таблицю⁹⁴. В дужках після кожної замітки дослідник зазначав джерело, з якого взята звістка, наводив його пошукові дані, вказував дату події. Інколи хронологічний принцип розташування матеріалу застосовувався і в рамках тематичних підбірок⁹⁵. Дати були переведені на сучасне

⁸⁹ Крип'якевич І. Землетруси на Україні в XVII та XVIII вв. // Вісник природознавства. – 1927. – № 3/4. – С. 206.

⁹⁰ Його жс. Повені на Підкарпатті XII–XVIII вв. // Вісник природознавства. – 1928. – № 2. – С. 111.

⁹¹ Там само.

⁹² Крип'якевич І. Голодівки на Україні XVII в. (Кілька літописних заміток) // Україна. – 1929. – Кн. 35. – С. 34–37.

⁹³ Його жс. Астрономічні явища в українських літописах XI–XVIII вв. // Збірник фізіографічної комісії НТШ. – 1930. – Вип. 3. – С. 45–58

⁹⁴ Його жс. Саранча на Україні в XI–XVIII століттях // Вісник природознавства. – 1928. – № 3/4. – С. 183.

⁹⁵ Його жс. Астрономічні явища в українських літописах XI–XVIII вв. // Збірник фізіографічної комісії НТШ. – 1930. – Вип. 3. – С. 45–58.

літочислення. Витяги з літописних текстів публікувались в перекладі українською мовою. Вчений використовував як вітчизняні, так і іноземні історичні джерела.

Обмежені можливості АК НТШ у справі видання історичних джерел і бажання І. Крип'якевича ознайомити якнайширше коло читачів з джерелами до історії України спонукали його до публікації численних *статей у періодичних виданнях*, в яких широко практикувався виклад їх змісту, наближено до оригінального тексту та витяги з першоджерел⁹⁶. Учений не оминув увагою і такий вид джерел, як записки мандрівників, передаючи їх зміст максимально наближено до тексту⁹⁷.

У 1939 р. І. Крип'якевич, сподіваючись, що радянська влада забезпечить подальше функціонування НТШ, розробив детальний план співпраці очолюваної ним Історико-філософської секції НТШ з відповідними інститутами АН УРСР. Значне місце у ньому було відведено виданню комплексу джерел з української історії, насамперед з історії козаччини XVII століття⁹⁸.

Справою всього життя І. Крип'якевича було видання документів Б. Хмельницького. Після публікації окремих матеріалів⁹⁹ історик не втрачав надії на повне видання документів гетьмана і продовжував роботу над його підготовкою навіть під час німецької окупації. В листі до О. Оглоблина від 24 лютого 1942 р. він писав: "... склав реєстр листів Хмельницького, в надії, що колись прийдеться видати повне видання переписки Х[мельницьк]ого"¹⁰⁰. Вчений планував також видати документи українських гетьманів від Б. Хмельницького до К. Розумовського, чи, принаймні, їх регести¹⁰¹. У складеному І. Крип'якевичем плані "Організація наукових дослідів" окремим пунктом були передбачені заходи щодо розробки методів едичії, насамперед щодо документів Б. Хмельницького, зазначено, що він особисто "приготовляє" видання універсалів і листів Б. Хмельницького¹⁰².

В повоєнні роки І. Крип'якевич продовжував роботу над підготовкою повного видання листів і універсалів Б. Хмельницького¹⁰³, хоча шлях до їх публікації виявився довгим і непростим. 18 січня 1945 р. після відвідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР тодішній директор Інституту історії України АН УРСР М. Петровський інформував секретаря ЦК КП(б)У К. Литвина, що І. Крип'якевич і далі бажає працювати над листуванням Б. Хмельниць-

⁹⁶ Крип'якевич І. З давних, добрих часів... // Неділя. – 1911. – Ч. 29/30. – С. 42; Його ж. Українські учені в Москві: із старих московських записок // Неділя. – 1911. – Ч. 37. – С. 6–7; Його ж. Про любов і світські пісні одного бакалавра // Діло. – 1912. – Ч. 269. – 29 листопада; Ч. 271. – 2 грудня.

⁹⁷ Крип'якевич І. З історії української туристики. Мандрівка Федора Білоуса в 1851 р. // Наша батьківщина. – 1937. – № 2. – С. 35–38; № 4/5. – С. 117–118.

⁹⁸ НА ІУ НАН України. – Ф.1. – Оп. VI-Д. – Спр. Г-1. – Арк. 118–119.

⁹⁹ Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького (V. Гетьманські універсали) // ЗНТШ. – 1927. – Т. 147. – С. 55–80; Його ж. Неопубліковані листи Богдана Хмельницького. 1650–1657 рр. // ЗНТШ. – 1928. – Т. 149. – С. 173–189.

¹⁰⁰ Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року // УІ. – 1997. – № 1/4. – С. 178.

¹⁰¹ Там само. – С. 180.

¹⁰² Історія України. Організація наукових дослідів (Вступні зауваження) // Іван Крип'якевич у родинній традиції... – С. 451–452.

¹⁰³ Архів Інституту Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Далі – Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України). – Оп. VI-Ф. – № Г-5. – Арк. 83.

кого¹⁰⁴, а в доповідній записці Бюро відділу суспільних наук АН УРСР видання І. Крип'якевичем збірника документів Б. Хмельницького було названо одним з найважливіших проєктів відділу на 1945 р.¹⁰⁵ На засіданні наукових працівників Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР, яке відбулось 2 листопада 1945 р., І. Крип'якевич доповів про значну роботу, проведenu по підготовці повного видання листів і універсалів Б. Хмельницького (з коментарями)¹⁰⁶. Як зазначав вчений, на 1946 р. залишалось скопіювати або сфотографувати копії у позальвівських архівах та зредагувати тексти¹⁰⁷.

У грудні 1945 р. після одержання тематичного плану роботи Львівського відділу на 1946 р., надісланого Інститутом історії України АН УРСР, І. Крип'якевич намагався довести недоцільність передбачуваного переривання роботи над виданням документів Б. Хмельницького¹⁰⁸. У звіті про роботу Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР за 1945 р. зазначалось, що термін видання І. Крип'якевичем листів і універсалів Б. Хмельницького з коментарями і вступною розвідкою переносився з кінця 1945 р. на кінець 1946 р.¹⁰⁹. У тематичному плані роботи Львівського відділу на 1946 р. ця тема значилась як перехідна¹¹⁰. Поряд з нею І. Крип'якевич мав працювати над темою “Зв'язки західноукраїнських земель з Росією в XIV–XVIII ст.”¹¹¹

Восени 1946 р. після ліквідації львівських установ АН УРСР І. Крип'якевич у складі групи львівських науковців був переведений для роботи до Києва і призначений старшим науковим співробітником Інституту історії АН УРСР¹¹². У пояснювальній записці до нового плану роботи Інституту історії України АН УРСР на 1947 р., що був складений із внесенням відповідних змін у зв'язку з розгортанням ідеологічної кампанії проти М. Грушевського та його “школи”¹¹³, все ж зазначалось, що в ході археографічної роботи продовжуватиметься підготовка до друку збірки документів “Універсали і листування Богдана Хмельницького”¹¹⁴. Відповідальним за виконання цього проєкту був І. Крип'якевич, який на цей час працював в Інституті історії під час “почесної депортації” до Києва. Проте на зборах наукових працівників, що відбулися в квітні 1947 р., дирекція Інституту була піддана різкій критиці за втрату політичної пильності та примиренське ставлення до “активних посібників німецько-фашистських загарбників, ярих буржуазних націоналістів” (*переклад наш.* – І. З.) І. Крип'якевича та І. Карпинця, роботи яких були навіть включені до планів науково-дослідницької роботи на 1947 р.¹¹⁵. Згідно з рішенням

¹⁰⁴ У лещатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956): Зб. док. і матеріалів (далі – У лещатах тоталітаризму...): У 2 ч. – К.: НАН України, Інститут історії, 1996. – Ч.1: 1936–1944 рр. – С. 5.

¹⁰⁵ Науковий Архів Інституту Історії України НАН України (далі – НА ІУ НАН України). – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 1.

¹⁰⁶ Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України. – Оп. VI-Ф. – № Г-5. – Арк. 83.

¹⁰⁷ Там само. – Арк. 83–84

¹⁰⁸ Там само. – Арк. 103.

¹⁰⁹ НА ІУ НАН України. – Оп. 1. – Спр. 73. – Арк. 6.

¹¹⁰ Там само. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 2.

¹¹¹ Там само.

¹¹² Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України. – Оп. VI-Ф. – № Г-5. – Арк. 30.

¹¹³ У лещатах тоталітаризму... – Ч. 2. – К., 1996. – С. 28.

¹¹⁴ НА ІУ НАН України. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 14.

¹¹⁵ У лещатах тоталітаризму... – Ч. 2. – К., 1996. – С. 73.

зборів теми їх робіт з плану були виключені¹¹⁶. Слід зазначити, що І. Крип'якевич не припиняв підготовки видання документів Богдана Хмельницького. Працюючи в 1946–1948 рр. у Києві, він, за сприяння старшого наукового співробітника Інституту історії України М. Ткаченка, виявив низку невідомих гетьманських універсалів.

В 1950 р. вчений планував опублікувати листування Б. Хмельницького окремо, про що свідчить його лист до Ф. Шевченка від 12 грудня 1950 р.¹¹⁷. В Родинному архіві Крип'якевичів виявлена також копія записки про видання листування Б. Хмельницького з російським урядом, яку І. Крип'якевич просив передати до Інституту історії у вищезгаданому листі¹¹⁸. Вчений не полишав надії і на видання універсалів Б. Хмельницького¹¹⁹. Плани І. Крип'якевича щодо видання збірки універсалів Б. Хмельницького підтверджують його лист до Ф. Шевченка від 31 грудня 1950 р.¹²⁰, а також правлений машинопис ймовірної вступної статті до неї з Родинного архіву Крип'якевичів¹²¹, про яку йдеться у вказаному листі.

Інститут історії України АН УРСР запланував на 1951 р. підготовку до друку рукопису Голінського – важливого джерела до історії Східної Європи середини XVII ст.¹²². І. Крип'якевич був координатором цієї роботи у Львові, де проводилось розшифрування, передрук і переклад тексту літопису українською мовою¹²³. В процесі цієї роботи вчений підтримував постійні контакти із завідувачем відділу археографії Інституту історії АН УРСР В. Голобуцьким¹²⁴ та співробітником цього відділу О. Бевзо. В листі до директора Інституту О. Касименка від 29 грудня 1951 р. І. Крип'якевич писав: “Обробка рукопису Голінського (польського тексту) вже закінчена, охоплює 1170 сторінок машинкою. На російську мову перекладено більш інтересні матеріали, всього близько 400 сторінок. Переклад закінчується, буде готов в першій декаді 1952 р.”¹²⁵ План видання рукопису не був реалізований, але копії листів та універсалів Б. Хмельницького з фотокопій рукопису Голінського було видано І. Крип'якевичем та І. Бутичем у 1961 р. Вчений посилався на даний рукопис і в своїй монографії “Богдан Хмельницький”.

Основна робота з підготовки до 300-річчя приєднання України до Росії згідно з постановою Президії АН УРСР від 29 травня 1951 р. була покладена на Інститут історії України АН УРСР. Серед заходів, присвячених Переяславському ювілею, що були розроблені Інститутом, значилось видання монографії про Богдана

¹¹⁶ НА ПУ НАН України. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 17.

¹¹⁷ Сливка Ю. Листування Івана Крип'якевича з Федором Шевченком // Іван Крип'якевич у родинній традиції... – С. 503.

¹¹⁸ РА Крип'якевича. – П. 20. – Листування Богдана Хмельницького з російським урядом та адміністрацією 1648–1657 р.

¹¹⁹ Сливка Ю. Листування Івана Крип'якевича з Федором Шевченком // Іван Крип'якевич у родинній традиції... – С. 503.

¹²⁰ Там само.

¹²¹ РА Крип'якевича. – П. 20. – Універсали Богдана Хмельницького.

¹²² Рукопис Голінського – збірка документів, нотаток райці м. Казимир (нині район м. Кракова) Марціна Голінського. Джерело до історії Східної Європи середини XVII ст., насамперед історії Речі Посполитої та України часів національної революції під проводом Б. Хмельницького, Руїни, Кримського ханства. Зберігається у відділі рукописів бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.

¹²³ Федорук Я. Рукопис Мартина Голінського – археографічна пам'ятка середини XVII ст. // УАЩ. – Нова серія. – Вип. 8/9, т.11/12. – С. 39.

¹²⁴ РА Крип'якевича. – П. 256. – Листи І. Крип'якевича до В. Голобуцького.

¹²⁵ Там само. – П. 3. – Лист І. Крип'якевича до О. Касименка від 29 грудня 1951 р.

Хмельницького, а також документів про його діяльність та історичне значення приєднання України до Росії¹²⁶. На засіданні відділу археографії Інституту історії України, яке відбулося 12 вересня 1951 р., при розгляді питання про участь відділу історії України Інституту суспільних наук Львівського філіалу АН УРСР в реалізації плану підготовки до 300-річчя возз'єднання України з Росією І. Крип'якевич висловив сумніви щодо реальності пропонованого плану археографічних видань. Зазначивши, що план занадто обширний, він подав свої пропозиції щодо видання листів Б. Хмельницького до російського уряду, листів до гетьмана щодо приєднання України до Росії, статейних списків найважливіших посольств, універсалів Б. Хмельницького з обґрунтованою передмовою, з огляду на те, що вони дещо однобоко розкривають соціальну політику гетьмана (збереглись, в основному, універсали Б. Хмельницького монастирям)¹²⁷. Вчений погодився написати монографію про Б. Хмельницького і підготувати до друку його універсали, а також запропонував свою допомогу в роботі над бібліографією і виданням листування Б. Хмельницького. Виступаючи (старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР, вчений секретар Відділення суспільних наук АН УРСР П. Гудзенко, співробітник відділу археографії Інституту історії України О. Бевзо) розкритикували підхід І. Крип'якевича до видання документів, який передбачав їх публікацію за номінальною, а не за тематичною ознакою¹²⁸.

Згідно з планом роботи над підготовкою документального збірника, присвяченого 300-річчю возз'єднання України з Росією, І. Крип'якевич здійснював загальне наукове керівництво підготовкою збірника у Львові, зокрема відповідав за відбір та розшук додаткових матеріалів, укладання збірника та підготовку реєстру документів, визначення місця у збірнику для коментування та приміток, складання історичної та археографічної передмов¹²⁹. Суть покладеного на І. Крип'якевича завдання доповнює і лист в. о. директора Інституту історії АН УРСР Ф. Лося, у якому відзначалося: "...на Вас покладено наукове керівництво розшифровкою, редагуванням та перекладом документів на російську мову, просимо Вас так організувати роботу, щоб це завдання було виконано не пізніше 20 січня 1954 р."¹³⁰. Робота була дуже напруженою. Щодокади, а пізніше щотижня, до Львова надходили матеріали з Інституту історії України АН УРСР, архівів ПНР і Росії. Незважаючи на інтенсивну роботу, із завершенням планового завдання львівські науковці затримувалися, про що І. Крип'якевич повідомляв Інститут історії України АН УРСР: "Затримка виходить з машиністками, які не встигають переписати готового матеріалу та з остаточною перевіркою, яку проводить сам Рапопорт"¹³¹ (який сидить над роботою до пізньої ночі і також у вихідні дні). Я щодня телефоном притісняю Рапопорта, промовляючи до його археографічної

¹²⁶НА ПУ НАН України. – Оп. 1. – Спр. 352. – Арк. 4.

¹²⁷РА Крип'якевича. – П. 3. – Протокол № 3 засідання відділу археографії Інституту історії України Академії Наук УРСР від 12 вересня 1951 р.

¹²⁸Там само.

¹²⁹НА ПУ НАН України. – Оп. 1. – Спр. 443. – Арк. 87–88; РА Крип'якевича. – П. 3. – План роботи по підготовці документального збірника, присвяченого 300-літтю возз'єднання України з Росією. 3 листопада 1953 р.

¹³⁰РА Крип'якевича. – П. 3. – Лист Ф. Лося до І. Крип'якевича. 10 листопада 1953 р.

¹³¹Рапопорт Генріх Юліанович, нар. 1919. – історик, архівіст, з кін. 1940-х рр. співробітник ЦДДА УРСР у м. Львові, з 1950 р. – заступник директора.

совісті...”¹³². Принагідно вчений відзначив “археографічний триумф” своєї сім’ї: “мої сини (хімік і машинознавець) відчитали шифрованого листа Яна Казимира, над яким археографи розводили руками”¹³³. Кропітка робота Інституту історії АН УРСР спільно з Інститутом історії АН СРСР та Архівним управлінням увінчалась виходом 3-х томного збірника документів (1953–1954 pp.)¹³⁴.

У процесі роботи над збіркою “Воссоединение Украины с Россией” І. Крип’якевич знову порушив питання про окреме видання документів Богдана Хмельницького, але відділ археографії Інституту історії не підтримав цієї ідеї і за її втілення в життя взялися сам І. Крип’якевич та І. Бутич¹³⁵. Підготовлену збірку “благословили” на видання у відділі з ідеологічних питань ЦК Компартії України лише після виходу та позитивної оцінки монографії І. Крип’якевича “Богдан Хмельницький” (1954). І. Крип’якевич надіслав рукописний варіант “Документів Богдана Хмельницького” до Видавництва АН УРСР ще в 1958 р. з проханням прийняти їх як резерв¹³⁶, але збірник не ввійшов до тематичного плану видавництва на 1959 р. Його видання передбачалося здійснити у 1960 р.¹³⁷. Як згадував І. Бутич, в ході підготовки видання збірника чинилися перешкоди партійно-бюрократичного характеру¹³⁸. За його свідченням, з огляду на те, що видавничий процес затягнувся, книга фактично вийшла у 1962 р.¹³⁹.

У фундаментальному збірнику актового матеріалу до історії козаччини “Документи Богдана Хмельницького”, підготовленій І. Крип’якевичем спільно з І. Бутичем у 1961 р., було опубліковано матеріали, що походили з архівних фондів України, Росії, Польщі, Угорщини та Швеції¹⁴⁰. При підготовці збірника було використано матеріали Центральних державних історичних архівів УРСР у Києві, Львові, філіалу Центрального державного історичного архіву УРСР у Харкові, Центрального державного історичного архіву СРСР у Ленінграді, Центрального державного архіву давніх актів СРСР у Москві, Архіву Ленінградського відділення Інституту історії Академії наук СРСР, Чернігівського обласного державного архіву, Державної публічної бібліотеки УРСР, Державної публічної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна, Державного історичного музею УРСР у Києві. Було залучено мікрофільми та фотокопії документів Б. Хмельницького, надіслані архівними установами Польщі, Угорщини і Швеції.

¹³² РА Крип’якевича. – П. 3. – Лист І. Крип’якевича до Валентина Петровича. 31 січня 1954 р.

¹³³ Там само.

¹³⁴ Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. – М.: Изд-во АН СССР. – 1953–1954.

¹³⁵ Бутич Іван Лукич (1919–2007) – історик, архівіст, археограф. З 1950 р. займався редакційною діяльністю у НІБАУ (спершу як відповідальний секретар, з 1958 по 1965 pp. – відповідальний редактор). На поч. 1950-х pp. працював у ЦДІА УРСР у м. Києві.

¹³⁶ РА Крип’якевича. – П. 20. – Лист І. Крип’якевича до головного редактора Видавництва АН УРСР М.Яценка. 27 вересня 1958 р.; Сливка Ю. Листування Івана Крип’якевича з Федором Шевченком // Іван Крип’якевич у родинній традиції... – С. 518.

¹³⁷ РА Крип’якевича. – П. 3. – Лист М. Яценка до І. Крип’якевича. 9 липня 1958 р.

¹³⁸ Бутич І. Дещо про співробітництво І. П. Крип’якевича з архівними установами України // Іван Крип’якевич у родинній традиції... – С. 637–639.

¹³⁹ Там само. – С. 639.

¹⁴⁰ Документи Богдана Хмельницького (1648–1657) / Упорядники: І. Крип’якевич та І. Бутич; відп. ред. Ф. Шевченко. – К.: В-во АН УРСР, 1961. – 740 с.

У ґрунтовній передмові розкрито історичне тло створення дипломатарію Б. Хмельницького, дана загальна характеристика публікованих історичних джерел. Упорядники зупинились на завданнях публікації, що розглядалися, в значній мірі, в світлі “Тез про 300-річчя возз’єднання України з Росією”¹⁴¹. Публікація містила 475 актів, систематизованих у хронологічному порядку за старим стилем. З них – 169 оригіналів, 156 архівних копій, 125 діловодних перекладів з оригіналів, 25 документів відомих лише з попередніх публікацій. 107 документів, що становили 22,5 % від загальної кількості, були опубліковані вперше. В основу збірника упорядники прагнули покласти оригінали. У випадках втрати оригіналу в основу публікації був покладений передрук з нього. За відсутності оригіналів враховувались публікації з них, подавались найбільш вірогідні копії документів із зазначенням наявності інших копій. Упорядники зважали на існуючі списки джерел.

За видовою приналежністю джерела репрезентовані листами (320), універсалами (115), наказами (28), інструкціями (3), угодами (2), зверненнями, проханнями та іншими документами (7). У збірнику вміщено 172 документи українською, 131 польською, 121 російською, 45 латинською, 4 угорською, 1 італійською та 1 німецькою мовами. Тексти джерел, написані іноземними мовами, супроводжувалися відповідними перекладами українською.

Варто зауважити, що при підготовці видання довелось долати значні труднощі, спричинені відсутністю загальноприйнятих правил публікації українських текстів XVII ст., тому укладачі послуговувались розробленими ними (насамперед І. Крип’якевичем – про що детальніше пізніше) правилами, що базувались на методі транскрипції. Так, документи українською мовою видавалися за новою українською орфографією, як було прийнято при виданні збірника “Воссоединение Украины с Россией”, а саме: “ѣ” замінювалася на “і”, “и” на “ї” (на початку слова і в сполучниках), “ы” – “и”, “ѡ” – “о”, “ѳ” – “ф”, “е” котре вимовлялося м’яко, на “є”, латинське “g” – “г”, “ь” не писався, якщо його не було в оригіналі (за винятком прізвища “Хмельницький”). Числа, позначені літерами, передавалися арабськими цифрами. Пропуски в тексті, а також невідтворені ушкоджені місця позначалися “...”. Відновлений упорядниками текст та розв’язані скорочення подавалися у квадратних дужках. Документи російською мовою публікувалися за правилами публікації історичних документів, прийнятими в СРСР у 1955 р.¹⁴², тексти іноземних документів – за новим правописом, відповідно до археографічних правил, які діяли в цих країнах. Разом з тим, польський дослідник З. Вуйцик помітив в ряді випадків відхід від вимог інструкції 1953 р. по виданню польських джерел¹⁴³.

Всі документи мали редакційні заголовки, в яких вказувалися повна дата, місце написання, адресат і наводився стислий зміст джерела. У випадках відсутності або помилковості дат, вони встановлювалися на підставі аналізу змісту даного джерела

¹⁴¹ Тези про 300-річчя Возз’єднання України з Росією (1654–1954). – К., Держполітвидав УРСР, 1954. – 29 с.

¹⁴² Правила издания исторических документов. – М., 1955.

¹⁴³ *Wojcik Z.* [rec:] Dokumenty Bohdana Chmiel’nyckiego 1648–1657... // *Kwartalnik historyczny.* – 1963. – № 4. – S. 991; *Instrukcja dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku / Pod redakcją K.Lepszego.* – Wrocław. – 1953.

та інших документів і наводились у дужках. Всі документи мали подвійну дату: спочатку в дужках проставлялась дата за старим стилем, потім – за новим.

Місце зберігання документів, назви видань, в яких вони публікувалися, а також наявність копій і перекладів з координатами їх місцезнаходження вказувались у легендах. На вимогу цензури в легендах були зняті всі посилання на М. Грушевського. Текст документів подавався наближеним до оригіналу. За наявності в оригіналі помилки, вірний варіант друкувався в підрядковій примітці. У підрядкових примітках також подавались різночитання у копіях та пояснення, що стосувалися змісту документів (деякі критичні зауваження щодо приміток були висловлені З. Вуйциком¹⁴⁴).

Збірник відзначався унікальним науково-довідковим апаратом, що займав понад 100 сторінок. Для полегшення користування дипломатарієм наводились іменний, географічний, предметний покажчики, словник застарілих та маловживаних слів, список скорочень, список архівних фондів і публікацій залучених документів. У збірнику було вміщено 9 фотокопій автографів Б. Хмельницького українською, польською та латинською мовами, ітгенераріум Б. Хмельницького, в якому фіксувалися місця створення документів гетьмана у 1648–1657 рр., що полегшило б пошук документів Б. Хмельницького майбутніми науковцями. Видання відзначалося високим рівнем археографічної обробки тексту. “Під археографічним оглядом, – писав Л. Винар, – цю збірку видано бездоганно”¹⁴⁵.

Привертає увагу додаток під назвою “Сумнівні та підроблені документи, які приписувались Богдану Хмельницькому”. Варто зауважити, що ряд критиків вважають деякі з поміщених там документів автентичними і роблять припущення, що укладачі віднесли їх до цього розділу з ідеологічних міркувань¹⁴⁶. Існує думка, що з цих же причин частину документів упорядникам довелося вилучити¹⁴⁷.

Документальний збірник мав важливе значення з огляду на його інформативну цінність. В опублікованих документах міститься інформація про дипломатичну діяльність Б. Хмельницького (висвітлюються взаємовідносини України з Росією, Польщею, Туреччиною, Трансільванією, Молдавією, Швецією), соціально-економічні відносини в Україні XVII ст. Значний масив матеріалу стосується підготовки Переяславської Ради.

Вихід збірника “Документи Богдана Хмельницького” зумовив появу низки позитивних відгуків і рецензій. У них відзначалась велика робота упорядників по вивченню вітчизняних та зарубіжних архівних фондів та якісно підготовлений довідковий матеріал. Водночас, значення рецензованого збірника розглядалось у світлі завдань тогочасної радянської історіографії¹⁴⁸.

¹⁴⁴ *Wojcik Z.* [rec:] Dokumenty Bohdana Chmiel'nyckoho 1648–1657... // *Kwartalnik historyczny.* – 1963. – № 4. – С. 991.

¹⁴⁵ *Винар Л.* Іван Крип'якевич // УІ. – 1967. – № 1/2. – С. 79.

¹⁴⁶ *Wojcik Z.* [rec:] Dokumenty Bohdana Chmiel'nyckoho 1648–1657... // *Kwartalnik historyczny.* – 1963. – № 4. – С. 992; *Kaczmarczyk I.* Bohdan Chmielnicki. – Wrocław, Warszawa, Krakow, Gdańsk, 1988. – С. 95.

¹⁴⁷ *Сварник І.* Іван Крип'якевич як дослідник історії козацтва // Іван Крип'якевич у родинній традиції ... – С. 826.

¹⁴⁸ *Івасюта М., Кравець М.* Листи, універсали, накази ... // Вільна Україна. – 1962. – 30 червня; *Грабовецький В.* Документи Богдана Хмельницького // Жовтень. – 1962. – № 8. – С. 153; *Ткаченко Н.* [Рец. на:] Документи Богдана Хмельницького (1648–1657). – Изд-во АН УССР. – К., 1961. – 740 с. // *Вопросы истории.* – М., 1963. – № 6. – С. 130–131.

Попри грандіозність проведеної роботи, видавцям “Документів Богдана Хмельницького” не вдалось уникнути й деяких недоліків. Так, до збірника не ввійшли 10 опублікованих раніше документів Богдана Хмельницького, в тому числі тексти Зборівського та Білоцерківського мирних договорів. Не були зазначені всі опубліковані списки і переклади документів, пропущені вказівки на походження ряду списків¹⁴⁹. В археографічних легендах іноді вказувались застарілі назви архівних установ Польщі¹⁵⁰.

Безперечно, видання дипломатарію Богдана Хмельницького стало основою джерельної бази для вивчення історії доби Хмельниччини, важливим внеском у розвиток вітчизняного джерелознавства. Праця й сьогодні не втрачає своєї цінності й актуальності. Як і передбачав І. Крип’якевич, виявлення та дослідження документів Б. Хмельницького продовжується. У 1998 р. з’явилося доповнене видання універсалів Б. Хмельницького¹⁵¹.

У 1965 р. І. Крип’якевич опублікував два маловідомі листи М. Кривоноса¹⁵², єдині, тексти яких збереглися повністю. На основі змісту листів М. Кривоноса, вчений робить висновок про його суспільно-політичні погляди, ставлення до Запорозького Війська та до Б. Хмельницького особисто, відзначає, що, незважаючи на деякі розбіжності щодо воєнної тактики, у найважливіших політичних справах М. Кривоніс поділяв погляди Б. Хмельницького. Свої воєнні дії він підпорядковував керівництву гетьмана, підписувався тільки як полковник запорізького війська, а Б. Хмельницького називав “його милість пан гетьман”¹⁵³. В той же час, на думку І. Крип’якевича, М. Кривоніс в деяких питаннях мав вплив на думку гетьмана, зокрема щодо розірвання миру з Польщею. Припускаючи, що листи могли бути написані М. Кривоносом особисто, І. Крип’якевич робить висновок про його досить високий рівень освіченості. Увагу вченого привернула та обставина, що “листи своєю формою не відрізняються від звичайного листування Запорозького Війська, а в дечому нагадують стиль самого Хмельницького: вони стримані у висловах, а гострі змістом”¹⁵⁴, що наводить на думку про використання автором як зразка листування гетьманської канцелярії. Листи М. Кривоноса, які дійшли у копіях польською мовою, публікувалися в перекладі українською мовою. В заголовку були наведені повні дати написання листів (рік, місяць і число за новим та старим стилем), місце написання документів та їх стислий зміст, вказувався одержувач кореспонденції. В публікації відсутні текстові поправки. Дати в тексті подаються арабськими цифрами. В легенді вказано походження документів та їх копій, подаються відомості про їх попередні видання.

Діапазон археографічних інтересів І. Крип’якевича був надзвичайно широкий. Він не замикався в темі козаччини. Зокрема, вчений виявляв постійний інтерес до особи Івана Федорова (Федоровича), виношував план видання повної збірки

¹⁴⁹ Ковальський М. П., Мыцык Ю. А. Анализ отечественных источников по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. – Днепропетровск, 1986. – С. 52.

¹⁵⁰ Там само; *Wojcik Z.* [rec:] Dokumenty Bohdana Chmiel’nyckiego 1648–1657... // *Kwartalnik historyczny.* – 1963. – № 4. – S. 991–992.

¹⁵¹ Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657 / Упорядники: Крип’якевич І., Бутич І. – К.: Альтернативи, 1998. – 383 с.

¹⁵² Крип’якевич І. Листи Максима Кривоноса // НІБАУ. – 1965. – № 2. – С. 57–61.

¹⁵³ Крип’якевич І. Листи Максима Кривоноса // НІБАУ. – 1965. – № 2. – С. 59.

¹⁵⁴ Там само. – С. 58.

документів і матеріалів, пов'язаних з його життям і діяльністю¹⁵⁵ (збірник був виданий учнями І. Крип'якевича після його смерті¹⁵⁶).

Слід зазначити, що І. Крип'якевич брав активну участь в підготовці і редагуванні збірників документів, що вийшли у Львові в другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр., зокрема “Радянський Львів 1939–1955. Документи і матеріали” (1956), “З історії революційного руху у Львові. 1917–1939” (1957), “Під прапором Жовтня” (1957), “Соціальна боротьба у місті Львові в XVI–XVIII ст.” (1961).

Нарис розвитку археографії в Галичині до першого поділу Польщі (1772) І. Крип'якевич подав в розділі “Публікація джерел” монографії “Джерела з історії Галичини”¹⁵⁷. Серед археографічних праць учений виділив публікації українських істориків-археографів (В. Компанієвич, М. Гарасевич, Д. Зубрицький, А. Петрушевич, Я. Головацький, І. Шараневич), а також польських (О. Стадницький, А. Бельовський, Л. Зелінський, С. Баронч). У монографії І. Крип'якевича були названі українські (київські, львівські), російські, польські, румунські збірники джерел, періодичні видання, в яких містилися джерельні відомості з історії Галичини. Вчений також відзначив внесок українських радянських істориків у вивчення, дослідження та актуалізацію джерел з історії західноукраїнських областей, зокрема при підготовці збірників “Воссоединение Украины с Россией”, “Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст.”, “Документи Богдана Хмельницького”.

У 1960-х рр., навіть після виходу на пенсію, вчений був сповнений ідей та планів з археографічної роботи, а саме: продовження публікації документів гетьманів після Б. Хмельницького, збирання нових джерел з козацької доби, причому не лише гетьманських універсалів, а й документів козацьких полковників, сотників, атаманів й іншої старшини¹⁵⁸. Маючи сумнів щодо можливості повної публікації документів І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері, П. Дорошенка, І. Крип'якевич пропонував скласти їх регести. Вчений також виявляв бажання поділитися зібраними ним матеріалами та обіцяв свою допомогу у здійсненні цих проектів в силу своїх фізичних можливостей¹⁵⁹. Останнім часом його творчі задуми продовжують реалізовуватись українськими археографами¹⁶⁰.

Незважаючи на те, що І. Крип'якевич був, насамперед, істориком-медієвістом, поза його увагою не залишалось збирання і дослідження джерельних матеріалів з новітньої історії, зокрема Західної України. На його думку, головну роль в організації і координації цієї роботи мали відіграти працівники Львівського історичного

¹⁵⁵ Крип'якевич Р. Листи Юрія Меженка до Івана Крип'якевича // Іван Крип'якевич у родинній традиції... – С. 462, 467.

¹⁵⁶ Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI–перша половина XVII ст.): Зб. док. / Упор. Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський, О. Я. Мацюк, Е. Й. Ружицький. – К.: Наук. думка, 1975. – 342 с.

¹⁵⁷ Його жс. Джерела з історії Галичини періоду феодалізму (до 1772 р.). Огляд публікацій. – К.: В-во АН УРСР, 1962. – С. 3–18.

¹⁵⁸ Бутч І. Дещо про співробітництво І. П. Крип'якевича з архівними установами України // Іван Крип'якевич у родинній традиції... – С. 640–641.

¹⁵⁹ Там само. – С. 641.

¹⁶⁰ Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734–1775. – Т. 1. – К., 1998. – 694 с.; Універсали Івана Мазепи. 1687–1709. – К. –Л.: НТШ, 2002. – 758 с.; Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К. –Л.: НТШ, 2004. – 1086 с.

музею та обласного історичного архіву, залучаючи широку громадськість до активної участі у створенні історії своїх міст, підприємств, колективних господарств, шкіл, клубів, зокрема періоду після возз'єднання українських земель. Цікаво, що вчений називав нові види джерел для відтворення цього періоду історії: звіти, плани, накази, записки тощо¹⁶¹.

Як видно, І. Крип'якевич протягом своєї творчої діяльності не лише брав активну участь у численних важливих археографічних проектах, був організатором виконання багатьох з них, але й встиг ініціювати багато перспективних наукових ідей та археографічних планів.

На основі аналізу археографічних праць ученого можна визначити основні риси його едиційної методики. І. Крип'якевич, як правило, публікував тексти джерел з оригіналів, зважаючи при цьому на їхні копії. Переважна більшість його археографічних публікацій супроводжувалась авторською передмовою, яка складалася з історичної та археографічної частин. Кожному документу надавався заголовок, обов'язковими елементами якого були зазначення дати, місця написання, вказівка на автора і адресата та наведення його короткого змісту. В археографічній легенді зазначалося місце зберігання документа, при наявності попередніх публікацій вказувались видання, а також наводились дані про те, чи є джерело оригіналом чи копією. В легендах до гетьманських документів І. Крип'якевич часто вказував типи печаток згідно з власною типологією. Здійснюючи критичний аналіз публікованих джерел, вчений намагався з'ясувати, при необхідності, походження документів, встановити їх автора, дату створення, найчастіше вдаючись до палеографічного та текстологічного методів. В основу археографічної техніки було покладено точне відтворення тексту документа із збереженням стилістичних і мовних особливостей. При передачі тексту І. Крип'якевич застосовував сучасні йому правила пунктуації та вживання великих літер. У дорадянських публікаціях вчений зберігав літери “ђ”, “ы”, “ь”, в той же час кириличні літери, що вийшли з ужитку, передавалися відповідними літерами сучасного українського алфавіту. Надрядкові літери, крім документів до XV ст., вносились у текст. До кінця 1920-х рр., за окремими винятками, вчений не переводив дати, передані кириличними літерами, на арабські цифри. Різничитання тексту в окремих списках зазначались у підрядкових примітках. У дорадянських публікаціях І. Крип'якевич дотримувався транскрипції, яка зберігала давній правопис слів, а у виданнях, здійснених в радянський час – транскрипції сучасним правописом, “зберігаючи давню мову і вимову”. Скорочення, крім загальновідомих (титулів тощо), розв'язувались. Характерною рисою археографічного стилю вченого було мінімальне втручання в текст документів. Бережно ставлячись до тексту, він виправляв очевидні помилки, а первісний варіант вмщував у підрядкові примітки, куди вносились й інші зауваження. В дорадянських виданнях вчений наводив документи без перекладу. У випадку наявності кількох копій джерела робилась відповідна вказівка в примітках. Зразковими вважаються видані І. Крип'якевичем збірники документів, які були оснащені ґрунтовним науково-довідковим апаратом. У збірниках вчений надавав перевагу хронологічному принципу розміщення документів.

¹⁶¹ Крип'якевич І. Привлечь общественность к сбору документов и материалов о воссоединении украинских земель // Львовская правда. – 1949. – 19 августа. – С. 3.

Відзначимо, насамкінець, що археографічна діяльність І. Крип'якевича становила завершений цикл – від архівної евристики до публікації історичного джерела. Наукова діяльність історика була нерозривно зв'язана з пошуком і опрацюванням архівних джерел. Результатом евристичної роботи науковця у вітчизняних архівах, його участі в археографічних експедиціях та опрацювання матеріалів зарубіжних архівів стало видання ним фундаментальних збірників документів і окремих археографічних публікацій, котрі помітно збагатили джерельну базу історії України. Передмови І. Крип'якевича до археографічних видань часто переростали у різні за обсягом, але завжди ґрунтовні наукові дослідження. Вченому належать окремі праці, присвячені аналізу археографічної діяльності його попередників, рецензії на публікації джерел його сучасниками.

І. Крип'якевичу належить вагомих внесок у розробку правил видання історичних пам'яток XVI–XVII ст. У повоєнні роки в ході роботи над виданням листів і універсалів Б. Хмельницького І. Крип'якевич підготував “Проект приписів транскрипції”, який мав бути представлений на затвердження АК Інституту історії України при погодженні з Інститутом мовознавства¹⁶². Особливо гостро потреба в розробці правил передачі текстів українських середньовічних документів XVII ст. постала під час підготовки збірника “Воссоединение Украины с Россией”. В Родинному архіві Крип'якевич зберігається текст машинопису “Правил издания документов XVI–XVII вв.”¹⁶³, надісланий І. Крип'якевичу з Інституту історії АН УРСР, а також супроводжувальний лист, в якому дирекція Інституту зверталася до вченого з проханням подати свої міркування щодо вироблення правил для друкування документів XVI–XVII ст. з історії України, “беручи до уваги особливості українських документів тих часів та зважаючи на те, що значна частина цих документів писана польською, латинською та іншими чужоземними мовами”¹⁶⁴. Про роботу над створенням нових археографічних правил свідчить і стенограма зборів Інституту та засідань Археографічної комісії АН СРСР щодо обговорення проєкту 3-томника “Воссоединение Украины с Россией”¹⁶⁵ та рішення Археографічного Бюро Інституту історії АН СРСР¹⁶⁶.

Як видно з нотаток І. Крип'якевича, він працював над розробкою таких правил, співставляючи принципи видання “Актів Юго-Западной России” (Т. III), “Памятников изданных Киевской комиссией для разбора древних актов”, джерельних публікацій “ЗНТШ” та археографічних праць М. Грушевського¹⁶⁷. Результати такого співставлення ілюструє складена вченим порівняльна таблиця. В ході співставлення він визначив основні принципи археографічної обробки україномовного тексту

¹⁶² Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України. – Оп. VI-Ф. – № Г-5. – Арк. 83.

¹⁶³ Правила издания документов XVI–XVII вв. // Проблемы источниковедения. – М., Л., 1936. – Сб. 2. – С. 315–321.

¹⁶⁴ РА Крип'якевича. – П. 3. – Лист Інституту історії України АН УРСР до І. Крип'якевича. 1 жовтня 1951 р.

¹⁶⁵ НА ІУ НАН України. – Оп. 1. – Спр. 365. – Арк. 67–76.

¹⁶⁶ Там само. – Оп. 1. – Спр. 361. – Арк. 2.

¹⁶⁷ Детальніше див.: *Заболотна І.* Внесок Івана Крип'якевича у розроблення правил видання історичних джерел // Пам'ятки: археографічний щорічник / Держ. архів. служба України, УНДІАСД; редкол.: С. Г. Кулешов (гол. ред.) [та ін.]. – К., 2011. – Т. 12. – С. 80–89.

XVI–XVII ст. Нотатки свідчать про його спроби розробляти також основні правила транскрибування документів, написаних латинською і польською мовами¹⁶⁸.

У Родинному архіві Крип'якевича також зберігається “Схема видання документів”, що є, ймовірно, складовою частиною передмови до публікації універсалів Б. Хмельницького, яку вчений готував на початку 1950-х рр. Вона, по суті, є археографічною передмовою до передбачуваного видання збірника документів цього виду і авторським баченням правил їх публікації¹⁶⁹. І. Крип'якевич пропонував ділити текст на три частини: а) ім'я, прізвище і титул гетьмана, б) головний текст, в) підпис Б. Хмельницького, в титулах залишати скорочення (напр. “єго цар. вел.”). Історик наполягав на тому, щоб правопис залишати оригінальним, а великі літери зберігати лише в іменах осіб і географічних назвах. Щодо дат, історик вважав за потрібне в оригіналах зберігати слов'янські літери, а в копіях проставляти арабські цифри. Актуальні і сьогодні його рекомендації щодо технічного опрацювання тексту: знаки пунктуації, відсутні в оригінальному тексті, проставляти за теперішнім правописом, очевидні помилки тексту виправляти, не зазначаючи їх у примітках, пропуски в рукописах слів і речень позначати тире (“- - -”). У випадку збереження універсалів у кількох копіях, історик радив за основу брати найбільш достовірну копію, а також наводити інші варіанти, якщо в них наявні “речові зміни”, але не брати до уваги численні правописні варіації (напр. “унїверсаль”, “универсал”, “универсал” і ін.). Дописки у копіях на кшталт “в подлинном пишеть”, “место печати” він рекомендував зазначати.

В листі до І. Бутича від 6 вересня 1954 р.¹⁷⁰ І. Крип'якевич обґрунтував доцільність передачі тексту історичних джерел XVII ст. сучасним правописом (“ною орфографією”), аргументуючи це тим, що реконструювати первісний текст доводилось на основі пізніших копій. Тексти нечисленних оригіналів він пропонував теж подавати новою орфографією, а також додавати їх фотокопії, щоб дослідники, які цікавляться старим правописом, могли їх використовувати. “Новий правопис потрібний на те, щоб читач читав український документ XVII ст., так як його читали в XVII ст. Новий правопис полегшує також друкарську публікацію”, – аргументував свою думку історик. Зразки транскрибування середньовічного україномовного тексту І. Крип'якевич подав у “Нарисі методики історичних досліджень” (1967)¹⁷¹.

За спогадами сучасників, І. Крип'якевич щедро ділився власними науковими та архівними виписками, а головне – ідеями. Я. Ісаєвич зазначав: “Я знаю від самого Івана Петровича, що правила транскрипції засобами сучасного українського алфавіту текстів, написаних українською писемною мовою середнього періоду її історії, які свого часу сформулював київський історик Олександр Бевзо у *Віснику АН УРСР*, (Курсив у тексті – І. З.) – це, власне кажучи, розгорнутий виклад з невеликими лише змінами (зокрема, щодо вживання м'якого знака) концепції, підказаної автором І. П. Крип'якевичем”¹⁷².

¹⁶⁸ НА ПУ НАН України. – Оп. 1. – Спр. 361. – Арк. 2; РА Крип'якевича. – П. 184.

¹⁶⁹ Родинний архів Крип'якевичів. – П. 20. – Універсали Богдана Хмельницького. – С. 13–15.

¹⁷⁰ Родинний архів Крип'якевичів. – П. 256. – Лист І. Крип'якевича до І. Бутича. 6 вересня 1954 р.

¹⁷¹ Крип'якевич І. Нарис методики історичних досліджень // УІЖ. – 1967. – № 3. – С. 115.

¹⁷² Ісаєвич Я. Зі спогадів про Івана Крип'якевича та його синів Петра Богдана й Романа // Іван Крип'якевич у родинній традиції... – С. 661. Див.: Бевзо О. А. Про правила друкування історичних документів, писаних українською мовою в XVI–XVIII ст. // Вісник Академії наук УРСР. – 1958. – № 2. – С. 12–26.

Уявлення про погляди І. Крип'якевича на едиційну практику доповнює його *аналітичний огляд діяльності окремих археографів*. У відомому лекційному курсі “Українська історіографія XIX–XX вв.”¹⁷³ І. Крип'якевич відвів значне місце джерелознавчому і археографічному доробку Г. Кониського, А. Чепи, істориків XIX ст. Значну увагу він приділив корифеям української археографії – М. Костомарову та М. Максимовичу. Відзначаючи заслуги М. Костомарова як історика і археографа, І. Крип'якевич зауважував, що той недооцінював політично-історичні джерела, надаючи перевагу етнографічним¹⁷⁴. Детально аналізуючи археографічну практику М. Костомарова, насамперед редаговані ним “Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России...” (Акты ЮЗР. – Т.1–9, 11–13), вчений охарактеризував принципи відбору ним матеріалу та археографічні засади його видань, зокрема відзначив подання М. Костомаровим у передмовях короткого змісту документів, поділу їх на групи, а також вказівки на місце зберігання. Разом з тим він звернув увагу на відсутність в ряді випадків докладних пояснень, покажчиків, а також наявність помилок у посиланнях.

Звертаючись до археографічного досвіду попередників, І. Крип'якевич розглянув внесок М. Максимовича у розробку проблем археографії¹⁷⁵. Він погоджувався з його твердженням про недопустимість збереження неточностей і помилок у опублікованому тексті. І. Крип'якевич поділяв і його позицію щодо критеріїв відбору документів для публікації, підтримуючи, зокрема, думку про недоцільність видання маловартісних у науковому плані джерел.

Як археограф-практик І. Крип'якевич вважав взірцевим виданням “Акты ЮЗР” (т. 1–15, СПб., 1863–1892), підготовлені Петербурзькою Археографічною комісією. На його думку, застосовані в “Актах ЮЗР” археографічні правила публікації джерел не втратили своєї цінності¹⁷⁶. В своїй едиційній практиці вчений використовував досвід польської археографічної школи. Вчений послуговувався і методичною літературою з питань видання історичних документів¹⁷⁷.

¹⁷³ Крип'якевич І. Українська історіографія XIX–XX вв. – Л., 1923. – 66 с.

¹⁷⁴ Його ж. Археографічні праці Миколи Костомарова // ЗНТШ. – 1918. – Т. 126/127. – С. 107.

¹⁷⁵ Його ж. Михайло Максимович — історик // ЗНТШ. – 1927. – Т. 147. – С. 165–172.

¹⁷⁶ Крип'якевич І. Археографічні праці Миколи Костомарова // ЗНТШ. – 1918. – Т. 126/127. – С. 115.

¹⁷⁷ РА Крип'якевича. – П. 15. – Бібліографія: Сергеев А. Методология и техника публикации документа // Архивное дело. – 1932. – № 1/2. – С. 30–31; Шилов А. А. Руководство по публикации документов XIX и начала XX в. – М., 1939; Валк С. Н. О приёмах издания историко-революционных документов // Архивное дело. – 1925. – № 3/4. – С. 123–135; Фомин А. Г. Аннотация. Теория и практика их составления. – 1929; Хавкина Л. Б. Составление указателей. – М., Л. – 1930; Тыслер И. Диаграммы. – М., Л. – 1932; Алеева Л., Рождественский Н. Изобразительный знак как элемент музейной диаграммы // Советский музей. – 1934. – № 2; Пенчковский Н. Н., Шуры Н. Н. Корректурa в образцах для авторов, корректоров, редакторов и пр. – М., Л. 1937; Гессен Л. Оформление книги. Руководство по подготовке рукописи к печати. – Л., 1935; Томашевский Б. Писатель и книга. – Л., 1928; Гильбо Г., Добрынин А., Исаков В., Фиштов Н. Справочник для автора. – Л., М., 1936; Видавничий посібник для автора, редактора і коректора. – 1941; Chodynicki K. Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych // Archiwum Komisji historycznej. – Kr. – Ser. 2, t. 2; Siemiński J. O metodzie modernizacji pisowni w wydawnictwach źródeł polskich XVI w. // Sprawozdania Towarzystwa nauk. Warsz., 1910; Siemiński J. Wniosek w sprawie ustalenia symboliki wydawniczej // Pamiętnik IV zjazdu historyków polskich. – Lw., 1925; Studnicki–Gilbert W. Jak transkrybować tekst rosyjski w polskich wydawnictwach naukowych // Pamiętnik IV zjazdu hist. pol. – W., 1925.

І. Крип'якевич був автором низки *рецензій на збірники джерел* та окремі археографічні публікації. Характеризуючи збірники джерел, вчений звертав увагу на інформативну вартість щодо історії України вміщених у них матеріалів, а також на рівень їх укладення (наявність вступу, покажчиків, додатків тощо)¹⁷⁸. Особливий інтерес для І. Крип'якевича становили праці, що перетиналися з його власними науковими дослідженнями. Ряд рецензій І. Крип'якевича написані на публікації, що були присвячені окремим видам джерел¹⁷⁹. Нерідко рецензії вченого ставали окремими науковими дослідженнями аналітичного чи узагальнюючого характеру. Інколи в процесі рецензування автор робив деякі уточнення довідкового характеру. Слід відзначити, що дослідник при аналізі публікацій широко використовував ексцепти історичних джерел, сприяючи їх популяризації. Дбаючи про обґрунтованість висновків і оцінок, вчений інколи вдавався у своїх рецензіях до наведення тексту джерела як незаперечного аргументу¹⁸⁰.

У своїй едиційній практиці І. Крип'якевич використовував кращі зразки вітчизняних і зарубіжних археографічних видань, в основному дотримувався принципів і традицій АК НТШ, пізніше – діючих археографічних правил. Вчений особисто займався розробкою правил транскрипції текстів, насамперед, написаних українською мовою XVI–XVII ст. Він стояв біля витоків Львівської археографічної школи. І. Крип'якевичу належать окремі праці, присвячені аналізу археографічної діяльності його попередників, рецензії на публікації джерел його сучасниками. Вчений був редактором і науковим консультантом ряду видань документальних збірників. Частина археографічних проєктів, що не були реалізовані вченим, втілюються в життя сучасними науковцями, що свідчить про цінність та актуальність його задумів. І. Крип'якевичу безперечно належить почесне місце у вітчизняній археографії.

¹⁷⁸ Крип'якевич І. [Рец. на:] Донския дела. – Книга 3 / Русская историческая библиотека. – Т. 26. – Спб., 1909. – 4, 1022, 83 с. // ЗНТШ. – 1911. – Т. 103, кн. 3. – С. 221–222; *Його жс.* [Рец. на:] С. Шумаков. Сотницы, грамоты и записи, вып. 5: Чтения имп. общ. истории и древностей, 1909, кн. 4 // ЗНТШ. – 1910. – Т. 94, кн. 2. – С. 201; *Його жс.* [Рец. на:] Жерела до історії України-Руси. – Т. 12. Матеріали до історії української козаччини – Т.5: Акти до Хмельниччини (1648–1657). Зібрав і видав М. Кордуба. – Львів, 1911. – 544 с. // ЛНВ. – 1912. – Т. 57, кн. 3. – С. 582–583; *Його жс.* [Рец. на:] Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. 34: Акты, относящиеся ко времени войны за Малороссию (1654–1667). – Вильна, 1909. – 588 с. // ЗНТШ. – 1911. – Т. 102, кн. 2. – С. 198–199; *Його жс.* [Рец. на:] Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta. – Т. 1: Najstarsza księga miejska. 1382–1389. – Lwów, 1892; Т. 2: Księga przychodów i rozchodów miasta. 1414–1426. – Lwów, 1896; Т. 3: Księga przychodów i rozchodów miasta. 1414–1426. – Lwów, 1905 // ЗНТШ. – 1906. – Т. 72, кн. 4. – С. 197–201; *Його жс.* [Рец. на:] Acta grodzkie i ziemskie. Т. XXIII // Записки ЧСВВ. – 1930. – Т. 3, ч. 3–4. – С. 690–691; *Його жс.* [Рец. на:] Listy Ks. Piotra Skargi T.J. z lat 1566–1610, podług autografów wydał i objaśnił ks. Jan Sygański. T.J., Краків 1912 // ЗНТШ. – 1912. – Т. 109, кн. 3. – С. 181–185; *Його жс.* [Рец. на:] Listy Adama Kisiela, wojewody braclawskiego (z 1648); Listy B. Chmielnickiego (1648 г.); Nieznane listy B. Chmielnickiego (1648)... // ЗНТШ. – 1912. – Т. 110, кн. 4. – С. 222–223 і ін.

¹⁷⁹ Крип'якевич І. Чужинці про українську вдачу [Рец. на:] Січинський В. Чужинці про Україну, Прага, 1942 // Краківські вісті. – 1942. – 11 жовтня; *Його жс.* [Рец. на:] Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики, перші поземельні кадастри Галичини: покажчик населених пунктів. Відп. ред. П. Захарчишина. Укладачі: П. Пироженко, В. Сіверська, К.: Наук. думка, 1965 // УІЖ. – № 11. – С. 148–149; *Його жс.* [Рец. на:] Dr. Eugeniusz Barwiński – Dyaryusz i akta sejmowe r. 1591–1592, Kraków, 1911, 458 s. // ЗНТШ. – 1911. – Т. 104, кн. 4. – С. 209–210 і ін.

¹⁸⁰ Крип'якевич І. “Відвічна вісь України” [Рец. на:] Ю. Липа. Призначення України. – Л.: Вид. “Хортиця”, 1938. – 308 с. // Сьогодні і минуле. – 1939. – Кн. 1. – С. 24–29.